

**UHALISIAJABU UNAVYOJITokeza KATIKA *UKAWAFI* WA
*MIIRAJI NA UTENZI WA FUMO LIYONGO***

NA

ONCHWATI S. JARED

**TASNIFU HII IMEWASILISHWA ILI KUTOSHELEZA
BAADHI YAMAHIJAJI YA SHAHADA YA UZAMILI (M.A)
KISWAHILI**

KATIKA CHUO KIKUU CHA NAIROBI.

IDARA YA LUGHA NA ISIMU.

NOVEMBA, 2016

UNGAMO

Tasnifu hii ni kazi yangu mwenyewe na na haijawahi kutolewa kwa mahitaji ya shahada katika chuo kikuu chochote kingine.

Jared Shitandah Onchwati
(Mtahiniwa)

Tarehe

NAMBARI YA USAJILI C50/67041/2013

Tasnifu hii imetolewa kwa kutahiniwa kwa idhini yetu kama wasimamizi walioteuliwa na Chuo Kikuu cha Nairobi.

Prof. Kineene wa Mutiso
(Msimamizi)

Tarehe

Prof. Rayya Timammy
(Msimamizi)

Tarehe

IKISIRI

Utafiti huu ulikusudia kuonyesha sifa za kiuhalisiajabu uanavyojitokeza katika Utenzi wa *Ukawafi wa Miiraji* na Utenzi wa *fumo Liyongo*. Tulifanya hivyo kwa kuwarejelea baadhi ya wahusika na mandhari kama yalivyosawiriwa katika tenzi zenyewe. Madhumuni yetu katika utafiti huu yalikuwa kudhihirisha uhalisiajabu ulivyosawiriwa katika tenzi. Aidha tulibaini kuwa sifa za kiuhalisiajabu zilikuwa nguzo muhimu kwa watunzi wa tenzi hizi katika kufikia malengo yao mbali na wao kutengana kiwakati na kiumri.

Tulifikia uchanganuzi huu baada ya kutambua kuwa, uhalisiajabu katika tenzi haujatafitiwa sana ilihali ni mojawapo wa fasihi kongwe zaidi kuliko riwaya na tamthilia. Tumeangalia sifa za takribani wahusika wote katika tenzi hizi, mazingira walimolelewa pamoja na jamii zilizowazaa na kuwalea. Vilevile tumeangalia umuhimu wao katika jamii zao. Data ilikusanywa maktabani, mtandaoni na kuchanganuliwa kwa misingi ya nadharia ya uhalisiajabu iliyoasisiwa na Franz Roh(1925)

Matokea ya utafiti wetu yalilingana na nadharia tete zilizoongoza mchakato mzima wa utafiti wetu. Kupitia sifa za wahusika na mandhari, tuligundua kuwa tenzi zimeshaheni uhalisiajabu sawia na vipera vingine vya fasihi. Mbali na tenzi zote mbili kudhihirisha sifa za kiuhalisiajabu, ilidhihirika kuwa dhamira ya watunzi hawa zilitofautiana mno. Tuligundua kuwa uhalisiajabu husawiriwa vyema katika mandhari, wahusika wenye sifa za kibinadamu na wale wasiokuwa na sifa za kibinadamu. Aidha tulibaini kuwa wahusika wa aina hizi zote, ni sehemu muhimu katika kujenga historia ya jamii zao na dunia yote kwa ujumla.

YALIYOMO

Ukurasa

SURA YA KWANZA

1.0Utangulizi	7
1.1Tatizo la utafiti.....	8
1.2Malengo ya utafiti.....	9
1.3Nadharia tete	9
1.4Sababu za kuchagua mada.	10
1.5Upeo na mipaka.	10
1.6Msingi wa nadharia.....	11
1.7 Mihimili ya Nadharia	12
1.8Mapitio ya vitabu.....	13
1.9Mbinu za utafiti.....	17

SURA YA PILI

HISTORIA YA TENZI NA MATUKIO YA KIAJABU KATIKA *UTENZI WA FUMO LIYONGO* NA *UKAWAFI WA MIIRAJI*.

2.0Utangulizi.	18
2.1 Historia ya tendi.....	18
2.2Historia ya Waswahili.....	21
2.3Mazoea ya waandishi wa tenzi.	23
2.4Kisa katika <i>Utenzi wa Fumo Liyongo</i>	23
2.5Usuli Wa Mtume Kabla ya Miiraji	25
2.6Kisa cha Miiraji.	27
2.7Dhamira katika <i>Ukawafi wa Miiraji</i>	32

SURA YA TATU

KUBAINISHA SIFA ZA WAHUSIKA NA MANDHARI KATIKA *UKAWAFI WA MIIRAJI* NA *UTENZI WAFUMO LIYONGO*.

3.0 Utangulizi	34
3.1Wahusika katika <i>Utenzi wa Fumo Liyongo</i>	37
3.1.1 Sifa za Fumo Liyongo.....	37
3.2Sifa za wahusika katika <i>Ukawafi wa Miiraji</i>	41

3.2.1Sifa za Allah.....	41
3.2.2Sifa za Mtume Mohammed.....	42
3.2.3Sifa za Walinzi / Mitume wa mbingu saba	44
3.2.4Sifa za Malaika.....	45
3.2.5Sifa za Mke mwema.....	46
3.2.6Sifa za Watu waovu	46
3.2.7Sifa za Buraki.....	47
3.3Sifa za Mandhari.....	48
3.3.1 Mandhari ya kisimani.....	48
3.3.2 Mandhari ya mbinguni	48
3.3.3 Mandhari ya Jehannam.	49

SURA YA NNE

SIFA ZA KIUHALISIAJABU KATIKA *UTENZI WA FUMO LIYONGO NA UKAWAFI WA MIIRAJI.*

4.0 Utangulizi	50
4.1 Matukio yanayoogofya na yanayoshangasha.	50
4.2 Matukio ambayo yanaogofya na kushangasha katika <i>Ukawafi wa Miiraji.</i>	53
4.3 Mandhari ambayo yanaogofya na kushangasha.	55
4.4 Kuvunjwa kwa mipaka ya mahali katika <i>Utenzi wa Fumo Liyongo</i>	55
4.5 Kuvunjwa kwa mipaka ya mahali katika <i>Ukawafi wa Miiraji</i>	56
4.6 Matukio ya kifantasia katika <i>Ukawafi wa Miiraji.</i>	57
4.7 Matukio ya kifantasia katika <i>Utenzi wa Fumo Liyongo.</i>	58
4.8 Wakati hausongi katika kazi ya uhalisiajabu.....	59
4.9 Upanuaji wa mwanda wa kisimulizi.....	59

SURA YA TANO

UMUHIMU WA SIFA ZA KIUHALISIAJABU KATIKA *UKAWAFI WA MIIRAJI NA UTENZI WAFUMOLIJONGO*

5.0 Utangulizi.	60
5.1Fahari kwa wanajamii na waumini wa dini.	61
5.2 Kitambulisho cha kidini na kijamii.....	63
5.3 Ukombozi, uzalendo na undugu baina ya wanajamii.	64

5.4 Kuimarishwa kwa dini ya kiislamu.	65
5.5 Kielelezo mfano cha kuigwa.	66
5.6 Historia ya jamii husika.	67

SURA YA SITA

6.0 Mahitimisho.....	69
6.1 Mapendekezo.....	71
6.2 Marejeleo.....	72

SURA YA KWANZA

1.0 Utangulizi

Chunguzi nyingi zimefanywa na wataalamu zinazohusu ushairi hasa tendi mbalimbali. Baadhi ya tafiti hizi zimefanywa kwa kuangazia, maudhui, sifa za wahusika, dhamira, mazingira, fani, tamathali za usemi, mahusiano kati ya dini na lugha ya Kiswahili na mengine mengi. Kuna tafiti zilizowahi kuchapishwa ambazo zimesheheni mambo na matukio ya kiajabu au ya kushangasha yanayoakisi kweli fulani maishani. Hisia zetu zimevutiwa katika kutafitia uhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*.

Utenzi wa Fumo Liyongo ulitungwa naye Muhammad Kijumwa (Muhammad bin Umar al-Bakry) mnamo mwaka 1331 Hijriya (1913). Utenzi huu unahusu shujaa Fumo Liyongo (wa Fumo Liyongo) wa Bauri ambaye aliishi katika karne ya kumi na tatu Masihiya. Mtunzi amesimulia maisha ya shujaa huyu kwa njia ya kishairi. Japo kuna utata kuhusu tarehe kamili aliyozaliwa Liyongo, tarehe inayoelekea kukubalika zaidi ni ile ya karne ya 13 hadi 14 kulingana na kitabu cha Tarehe ya Pate. Kwa mujibu wa utenzi wenyewe, tarehe kamili aliyowahi kuishi shujaa huyu imetolewa, yaani 555-600 Hijriya, miaka inayoafikiana na 1160-1204 Masihiya. Mtunzi anatueleza kuwa Liyongo aliishi pwani ya kaskazini mwa Kenya kwenye maeneo ya Ozi na Pate mnamo karne ya 14 au kabla. Mamake aliitwa Samoe Mwana. Alikuwa shujaa, manju wa ngoma, malenga, na mwindaji hodari. Kwa upande wa dini, hakuna uhakika kama alikuwa mwislamu au mkristu japo nyimbo zake zinaonyesha kuwa huenda alikuwa mfuasi wa dini ya jadi ya Waswahili. Liyongo alikuwa akiwinda na kufanya biashara sehemu za bara karibu na Pate. Mtunzi, yuwasimulia tangu Liyongo alivoinukia kuwa na nguvu nyingi zaidi kuliko za mwanadamu wa kawaida. Mwandishi anafafanua umbo lake lilivyokuwa nene, namna alivyopendeza kwa watu wengi hata Wagalla wakamtaka awaolee msichana wa kabila lao. Sifa hizi zilipelekea Liyongo kuenziwa na watu wengi, jambo lililosababisha Mfalme wa Pate kujawa na fitina hata akatafuta kila hila ili amue Liyongo. Hatimaye mfalme alimshawishi mtoto wa Liyongo kutimiza haja yake hiyo baada ya mbinu zake mbili kushindwa. Liyongo aliweka makazi yake Ozi na alifia na kuzikwa Kipini, mahali paitwapo Ungwana wa Mashaha.

Mtunzi wa mwanzo kabisa wa *Ukawafi wa Miiraji* ni Najmu'd al-Ghaitty kama inavyodokezwa na utenzi wenyewe katika udibaji. Utenzi huu ulitungwa katika Lugha ya Kiarabu, baadaye

ulitafsiriwa katika Lugha ya Kilatini, Kiswahili, Kiingereza na Lugha zingine nyingi ulimwenguni. Baadaye mashehe wengi walitunga tenzi nyingi za *Miiraji* amabazo zinatofautiana katika vipengele fulani fulani kutoka kwa mtunzi mmoja hadi mwingine. Kwa mujibu wa Mutiso (2016), hadi hii leo bado tenzi zingine za *Miiraji* zingali zinatungwa. Tenzi hizi zinatofautiana kwa yaliyomo kwani kuna matukio yaliyodondoshwa katika utendi mmoja ilihali kwa mwingine matukio fulani yamechopekwa. Katika utafiti wetu, tumeangazia *Ukawafi wa Miiraji* ulioandikwa naye Shehe Al-'Amin bin Aly (ubeti wa 112). Utenzi huu unahusu matukio yanayoaminika kuwa ya kweli wakati Mtume alipopaa kwenda mbinguni na aliporejea kuwaeleza Makureishi yote aliyoonyeshwa. Safari inaanza pale ambapo malaika Jiburili, Mikaili na malaika mwingine, wanambeba Mtume Muhammed, kisha wanamlaza. Malaika Jiburili anafungua kifua cha Muhammed ili kukitakasa. Anakiosha mara tatu anatoa uchafu uliokuwa ndani. Kisha anaweka ndaniye kitu cha dhamana safi, chenye hekima na imani. Baadaye, anamshona na kumtia mhuri wa utume. Mtume anapandishwa juu ya mnyama anayeitwa Buraki, kisha anatembezwa huku akionyeshwa matukio mbalimbali na maana zao kufasiriwa. Hatimaye wanafika katika nyumba takatifu ambapo Buraki anafungwa ukutani. Mtume anapozidiwa na kiu, anapewa maziwa, asali na pombe. Yeye anachagua kunywa maziwa. Baadaye Miiraji inashuka kutoka mbinguni ambayo mtume anapandia kuelekea mbinguni. Mtume anaelezwa mengi huku akionyeshwa malango ya Mbingu ya kwanza hadi ya saba. Kwa kila mbingu Mtume anakutana na mitume wengine kama Adam, Yesu, Yohana, Yosefu mwana wa Yakobo, Idirisi, Haroni, Musa na Abrahamu. Mwishowe anakutana na Mungu ambaye anampa sala hamsini ambazo zinapunguzwa hadi tano kwa siku.

1.1 Tatizo la utafiti

Wataalamu mbalimbali wametoa fafanuzi kuhusu uhalisiajabu. Kama vile Breton(1924) anatoa mawazo mawili tofauti yanayoelekea kufafanana anasema kwamba: Matumizi ya mbinu, kama vile maandishi ya kufikirika, mawazo ya vitu vilivyo na visivyo kweli afikiriayo mtu na michezo ya maneno inayovutia mno kiasi cha kufanya yaliyomo akilini kudhihirika .

Pia anaeleza uhalisiajabu kuwa ni kubainisha mtazamo wa hali halisi wa wanauhalisiajabu na kueleza matakwa ya kifikra kupitia kwa mtazamo wa hali ya ndoto na uhuru wa mawazo. Wasomi wengine wanatoa mawazo yanayoelekea kufanana na haya ya Breton. Lois Parkinson,

Zamora, Wendy B. na Faris(1995), wanatoa rai kwamba “Uhalisiajabu unaafiki kuutalii-na kukaidi-mipaka, si hoja kama mipaka hiyo ni ya kiontolojia, ya kisiasa, kijiografia au kiutanzu” Zamora na Faris (2005:5) kwa kuyazingatia mawazo ya wataalamu hawa, tutachunguza jinsi uhalisiajabu unavyodhihirika katika *Ukawafi wa Miiraji na Utenzi wa Fumo Liyongo*. Tumeonyesha ni kwa nini uhalisiajabu ni njia nzuri ya kusoma na kuzielewa tenzi hizi mbili. Tatizo hili ni muhimu kushughulikiwa kwa vile watunzi wa tenzi hizi wametumia lugha ya mkato, uhusika usiozoeleka na mandhari ya kustaajabisha katika kuzitunga kazi zao. Waandishi hawa wameusawiri uhalisiajabu katika kuwakweza baadhi ya wahusika na wakati huo huo kuwatweza wahusika wengine. Utunzi wa sampuli hii unahitaji utafiti wa kina kirefu ili kuweka wazi sifa za kazi ya watunzi hawa. Kuna mwachano mkubwa kati ya mambo ya kweli katika dunia halisi na ya kindotoni. Tumedhamiria kuchunguza uhalisiajabu katika kitengo cha wahusika na uhusika pamoja na madhari ya matukio katika tenzi hizi.

1.2 Malengo ya utafiti

- a) Kufafanua matukio ya kiuhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji na Utenzi wa Fumo Liyongo*.
- b) Kuchunguza jinsi sifa za kiuhalisiajabu zinavyojitokeza katika *Ukawafi wa Miiraji na Utenzi wa Fumo Liyongo*.
- c) Kutathimini mtazamo wa waandishi hawa kuhusu swala la uhalisiajabu unavyodhihirika katika tenzi hizi mbili.
- d) Kulinganisha sifa za wahusika katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* na *Ukawafi wa Miiraji*.

1.3 Nadharia tete.

Utafiti wetu utaongozwa na nadharia tete ifutayo:

- a) Kuna matukio ya kiuhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji na Utenzi wa Fumo Liyongo*.
- b) Kuna sifa za uhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji na Utenzi wa Fumo Liyongo*.

- c) Uhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji* na *Utendi wa Fumo Liyongo* una umuhimu mkubwa katika kuuendeleza ushujaa/dini.

1.4 Sababu za kuchagua mada

Tumechagua kutafitia mada hii kwa sababu zifuatazo: Watafiti waliotafitia tenzi hizi, walifanya hivyo kwa mikondo tofauti na yetu. Hii ina maana kwamba uhalisiajabu haujashughulikiwa kwa kuzingatia tenzi hizi. Mbali na tasnifu yake Vutagwa (2013) iliyoangazia *Utenzi wa Fatuma*, watafiti wengi wametafitia uhalisiajabu katika riwaya na tamthilia. Kwa mfano, kuna utafiti uliofanywa na Mwangi (2013) ambao unaangazia riwaya, *Babu alipofufuka* na *Bina-Anadamu*. Mbali na utafiti huu, watafiti wengi wameangazia uhalisiajabu katika aina zingine za fasihi na wakakosa kubaini kuwa tenzi kama kazi zingine za kifasihi zimesheheni uhalisiajabu. Wengi wa watafiti hawaamini kuwa ushairi kama tawi la fasihi simulizi unaowasilisha ujumbe wake kwa mkato na wakati huo huo huwasilisha ujumbe sawia na tanzu zingine. Tumegundua kuwa kuna pengo la uhalisiajabu hasa katika tendi kwani wengi wa watafiti wamejikita katika tanzu zingine hasa riwaya. Aidha kuna pengo linalodhihirika katika tenzi zenyewe kwa ujumla. Kutokana na sababu ambazo tumezitaja hapo juu, ndizo zilizotupelekea kuchagua mada hii. Tumbaini, mandhari, matukio ya kiuhalisiajabu na umuhimu wao katika *Utendi wa Fumo Liyongo* na *Ukawafi wa Miiraji*.

Tumetarajia kuwa utafiti wetu umekuwa na manufaa zaidi katika kuwaongoza watafiti wengine ili kubaini sifa za kiuhalisiajabu katika tenzi zingine. Kwa mfano sifa za kiuhalisiajabu zinaweza kuwa tofauti katika tenzi zingine na zile tumbainisha katika tenzi za *Ukawafi wa Miiraji* na *Utendi wa Fumo Liyongo*. Kwa kufanya hivyo tumethibithisha kuwa uhalisiajabu umeshamiri vyema katika tenzi kama ulivyo katika tanzu zingine za kifasihi.

1.5 Upeo na mipaka.

Utafiti huu utajikita katika kushughulikia *Ukawafi wa Miiraji* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*. Watunzi wa tenzi hizi wameandika tenzi zingine lakini tenzi hizi mbili zitasheha kwa mahitaji ya utafiti wetu. Tumejikita katika tenzi hizi kwa sababu tungo hizi zinaelekea kuafiki mwelekeo wetu wa uhalisiajabu. Zipo tungo zingine ambazo zimeandikwa lakini tumechagua tenzi hizi mbili za waandishi wawili tofauti waliotengwa kiwakati, kiumri na kijiografia. Aidha

tumechagua tenzi hizi mbili ili kubaini ikiwa kuna uhusiano wowote mbali na utengano ulio kati yao. Tumetafiti kazi hizi kwa kutumia nadharia ya uhalisiajabu inayohusishwa na Roh (1925) ambaye alikuwa ni mhakiki na mwanzilishi wake. Tenzi hizi mbili zimeshughulikiwa ili kudhibitisha madai yetu ya uhusika, wahusika pamoja na mandhari kwa mwelekeo wa uhalisiajabu.

1.6 Msingi wa nadharia

Katika utafiti huu, tumeongozwa na nadharia ya uhalisiajabu/uhalisi mazingaombwe kwani tunaamini itaafiki utafiti wetu. Wamitila (2003:234) anaeleza kuwa, uhalisiajabu ni dhana iliyobuniwa na msanii wa Ujerumani, Roh(1925) katika kitabu chake *Nach-expressionismus, magischer Realismus* na inahusishwa na waandishi wa Marekani ya Kusini au hata nchi zinazoitwa ulimwengu wa tatu na hutambulishwa na sifa mbalimbali. Sifa hizi ni za kuyaelezea matukio ya kifantasia, ya kiajabu au kichawi kwa namna ya moja kwa moja na kwa namna inayoyafanya yaonekane kama ya kawaida tu. Roh anasema kuwa, mpaka uliopo kati ya mambo yanayoweza kupatikana katika ulimwengu halisi na yasiyowezekana huwa mdogo sana.

Walibora (2010:143) akimnukuu Abrams (1999) anasema: Istilahi ya uhalisiamazingaombwe ambayo mwanzoni ilitumika kuwahusu wachoraji katika miaka ya 1920, inatumika kufasili kazi bunilizi za kinathari za Jorge Luis Borges wa Argentina, na hali kadhalika kazi za waandishi kama vile Gabriel Garcia Marquez (1967) wa Kolombia, Isabel Allende (1982) wa Chile, Gunter Grass (1959) wa Ujerumani, Italo Calvino (1952) wa Italia, na John Fowles (1945) wa Uingereza. Waandishi hawa wanasukanisha uhalisia uliochongwa kwa njia maalum katika ruwaza inayobadilika badilika. Wanawakilisha matukio ya kawaida na maelezo ya kina, sambamba na vipengele vya kifantasia na kindoto, na kwa kutumia mambo yaliyotokana na visasili na hekaya.

Akielezea uhalisiajabu, Mbatiah (2001:60) anafafanua kuwa istilahi ya uhalisiajabu inatumiwa kuelezea mkondo wa uandishi ambapo mazingira, matendo, mitindo ya uhalisiajabu inaelezwa kwa njia ya moja kwa moja kana kwamba ni mambo ya kawaida. Wasanii wanaotumia mtindo huu hudhamiria kuonyesha kuwa, ingawa mambo yanayoshughulikiwa ni ya kiajabu ajabu, hutokana na maisha ya kawaida ya jamii inayohusika. Anasema kuwa uhalisia wa kimaajabu huhusishwa zaidi na nchi zinazoendelea kutoka Bara la Afrika, Marekani ya Kusini na Asia.

Kutokana na maelezo ya waandishi hawa, tunaona ya kuwa, wanauhalisiajabu hutumia sifa zinazobainisha kazi zao ingawa wana mitazamo na imani tofauti za kimsingi. Njogu na Wafula (2007:114) wanasema kuwa uhalisiamazingaombwe ni nadharia ambayo inakiuka sifa za uhalisia kama zilivyozoelezwa na waandishi wa karne ya kumi na tisa na ishirini. Katika uhalisiajabu, matukio yasiyoaminika (ya kifantasia) husawiriwa. Mambo ya kiajabu yanaelezwa kwa namna ya moja kwa moja na kuonekana kuwa ya kawaida. Hali ya kushangasha na kuogofya huwasilishwa kuwa ya kawaida katika uhalisiajabu; ndoto na uhalisi vinachanganywa.

Hoja kwamba Roh ndiye mwasisi wa uhalisiamazingaombwe inapingwa au kurekebishwa na wahakiki kama vile Christopher Warnes anayedai kwamba, matumizi ya awali kabisa ya istilahi ya 'uhalisiamazingaombwe' yanapatikana katika maandishi ya mshairi Fridrich Freiherr von Hardenberg, maarufu kwa lakabu ya kishairi Novalis. Warnes (2006:488) anasema kuwa, Novalis hakuikuza mno dhana ya uhalisiamazingaombwe pamoja na kwamba alikuwa wa kwanza kuitumia. Labda ndio sababu wengi humtaja Roh aliyeitumia kinadharia kauli ya uhalisiamazingaombwe mwaka 1925 kama mwasisi wa istilahi hii. Walibora (2010:146) anasema kuwa, uhalisiamazingaombwe unapaswa kueleweka, kwa kadiri fulani, kama mkabala wa kuwakilisha uhalisia kwa kukiuka mipaka, kuhujumu au kuvuruga usimulizi mbali na kukaidi kaida za lugha na ingawa ni mkabala wa kifasihi unaonasibishwa zaidi na waandishi wa Amerika Kusini, umepenya kwingi duniani huku fasihi za janibu mbalimbali zikizungumzwa kwa dayalojia hii.

1.7 Mihimili ya Nadharia

Kutokana na kazi za Breton(1924), Zamora (1995), Roh (1965) na Encyclopedia (2002), baadhi ya mihimili ya nadharia ya uhalisi ajabu ni:

Matukio ya kifantasia yanayoonekana ya kawaida, pia huwa na hali za kushangasha, kuduwaza na kuogofya au kutisha. Katika uhalisiajabu, hakuna mipaka kati ya uhalisi na ndoto. Pengine mtu anapoota ndipo yu katika hali halisi na vivyo hivyo anapokuwa katika hali halisi ndipo yumo ndotoni.

Mipaka ya kijamii, kitaifa na kimataifa huvunjwa, yaani wanauhalisiajabu wanajadili mambo yanayohusu ulimwengu kwa jumla bila kujiweka katika maeneo fulani finyu kama vile jamii, nchi au bara moja. Wakati na mahali zina uhusiano wa kiduara badala ya kistari. Inamaanisha kwamba jambo linaweza kujirudia kwa sura nyingine mahali pengine. Uhalisiajabu huu pia, umefungamana na sanaajadi kama vile visasili.

Matukio hayafuatani kimantiki kama ilivyo kawaida. Mtindo wa baadhi ya tanzu za fasihi simulizi hutumika. Jambo hili hufanywa kwa kumpeleka msomaji kwenye safari ya hali na matukio ya kikweli na yanayowezekana. Aidha, wasanii hutumia mbinu ya ukumbukaji, mbinu rejeshi, mtiririko wa urazini na ujenzi wa wahusika wenye nafsi mbili.

Mandhari ni sehemu muhimu sana katika aina hii ya fasihi. Wanyama, majitu, misitu mikubwa yenye giza totoro, wanyama hatari na mazimwi hurejelewa. Vile vile, mimea, mito, maziwa na bahari huchukua nafasi muhimu katika uandishi wa uhalisiajabu. Uhalisiajabu huenda kinyume cha mahusiano ya matukio katika maisha ya mcha kiutengano. Hali mbalimbali kama vile uhalisi na ndoto, kifo na uhai, usasa na uzamani, shamba na mjini, ugeni na utamaduni huonekana zikiingiliana.

Ni muhimu kutaja kwamba, si mihimili yote ambayo itatumika katika utafiti wetu. Itakayotumika ni ile tu, itakayofaa zaidi kufafanua tenzi tunazozichunguza ili kuweka wazi dhana ya uhalisiajabu.

1.8 Mapitio ya vitabu

Kazi nyingi tulizozipitia kuhusu somo hili zimejikita katika mashairi ya kale yaliyoandikwa kabla ya karne ya ishirini. Katika kipindi hiki tenzi nyingi za kidini zilitungwa. Mbali na hayo zipo tafiti zilizowahi kufanywa zikiangazia tenzi japo tulipata chache ambazo tulipitia. Kwa

mfano tasnifu yake Vutagwa (2013), ambayo ilianguzia *Utenzi wa Mwana Fatuma*. Katika tasnifu hii, mtafiti anasawiri uhalisiajabu katika kuendeleza maudhui ya kidini. Aidha anaanguzia sifa za kiuhalisiajabu pamoja na umuhimu wake. Kazi hii ilitusaidia kuelewa kwa kina matukio ya kushanguza katika tenzi zote mbili kwa sababu mtafiti huyu amebainisha sifa za kiajabu katika *Utenzi wa Mwana Fatuma*. Hata hivyo kazi yake ni tofauti na yetu kwani yeye ameanguzia utenzi mmoja tofauti na tenzi mbili tunazotafitia. Isitoshe sisi tutazingatia uhalisiajabu katika uhusika, wahusika pamoja na mandhari kazi ambayo ni tofauti na vile alivyoanguzia uhalisiajabu katika kuendeleza maudhui ya kidini.

Tumesoma tasnifu ya Mwangi (2013) ambapo ametafitia riwaya mpya: *Babu alipofufuka* na *Watu wa Gehenna*. Yeye, ametumia nadharia sawia na yetu: Nadharia ya uhalisiajabu. Mtafiti huyu anaonyesha namna ambavyo mazingira huchangua katika kubainisha sifa za uhusika na wahusika. Mhusika anayeishi katika jumba la kifahari huadhirika na mazingira hayo kwa kuwa atavaa mavazi ghali, awe na watumishi wengi, burudani, makasri na mengine mengi. Haya ni tofauti na mhusika anayeishi kibandani. Vivyo hivyo mhusika anayeishi mbinguni, atakuwa na uwezo au sifa za uungu tofauti na anayeishi duniani. Kwa mfano, katika riwaya *Babu Alipofufuka*, mandhari yenye uhalisia yanapatikana mwanzoni mwa riwaya ambapo mhusika K anaishi katika ulimwengu halisi na kisha anangua katika ulimwengu wa kimawazo, na kurejea tena katika ulimwengu halisi. Mandhari haya yanabadilika vivyo hivyo kuanzia mwanzo hadi mwisho wa riwaya. Katika riwaya nzima, uhalisiajabu umetokea mara nyingi kuanzia wakati maisha ya mhusika K yanapoingiliwa na mzuka wa babu yake. Ufafanuzi huu wa wahusika na uhusika kuingiliana na mandhari yao ulitufaa sana katika kuwaelewa wahusika katika tenzi tunazochunguza. Mbali na mandhari mtafiti huyu ameanguzia wahusika majagina ambao wana nguvu za kiajabu na hivyo kutambulika kwa urahisi. Utafiti huu ulitufaa sana ikizingatiwa kuwa katika utafiti wetu kuna wahusika wa sambuli hiyo kwa mfano Fumo Liyongo. Aidha matukio yanayotokea katika mandhari ya mbinguni hasa katika riwaya ya *Watu wa Gehenna* yanafanana mno na matukio katika *Ukawafi wa Miiraji*. Kwa mfano, katika riwaya hii, kuna kuadhibiwa kwa wasiotii sheria za Mungu ilihali watiifu huzawadiwa naye Muumba. Hali kama hii inafanana katika tenzi tunazochunguza hasa *Ukawafi wa Miiraji*. Tofauti na utafiti wetu, tasnifu hii ilianguzia uhalisiajabu katika riwaya mpya ilihali sisi tutajikita katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* na *Ukawafi wa Miiraji*.

Tumesoma tamthilia ya *Kifo kisimani* ambapo mwandishi Mberia (2002) anausawiri uongozi mbaya kupitia kwa mhusika Bokono Mtemi. Katika mazungumzo ya kitamthilia, washauri wa Bokono wanampotosha kwa kumshauri visivyo. Askari wa kiongozi huyu wanawadhulumu wananchi kwa kuwanyima haki ya kutumia rasilimali za mji wa Cheneo. Maudhui ya ubaguzi, utabaka na ufujaji wa fedha za umma yanachangia kuonyesha sifa za uongozi mbaya. Usaliti ni maudhui ambayo mwandishi huyu ameyakuza vyema kupitia kwa mhusika Gege. Mawazo yetu yalivutiwa sana na maudhui haya kwa sababau ndio yaliyokuwa kiini chetu cha kusoma tamthilia hii. Mhusika Gege Biuki anapewa ahadi chungu nzima ili amue nduguye-Mwelusi. Mhusika huyo anajibidiisha kwa kila namna hadi anakatisha maisha ya Mwelusi alipokuwa ameenda kisimani. Usaliti huu unambainikia mamake Mwelusi ndotoni, anaota kuona kichwa cha simba kisimani ambacho kinabadilika na kufanana na cha mwanawe-Mwelusi. Usomaji wa Tamthilia hii ulitufaa pakubwa katika kuuelewa *Utenzi wa Fumo Liyongo* kikamilifu. Tulligundua mfanano wa kutajika katika mhusika Mwelusi wa tamthiliani na Fumo Liyongo wa utenzini. Usomaji wetu ulitupelekea kukisia kuwa kwa namna fulani Mberia (2002), huenda alichota malighafi ya utunzi wake kutokana na *Utenzi wa Fumo Liyongo*. Utafiti wetu utachukua mkondo tofauti na kazi hii ya tamthilia kwa kuwa tutauchunguza utenzi wenyewe tofauti na majibizano ya kitamthilia. Aidha dhamira yetu itakuwa ya kudhihirisha uhalisiajabu katika tenzi mbili, *Utenzi wa Fumo Liyongo* ukiwemo: Swala ambalo ni tofauti na uongozi mbaya unaobainishwa tamthiliani.

Katika uhakiki wao wa tamthilia ya *Mashetani*, Njogu na Chimerah (1999:200-201) wanatujulisha kwamba Juma na Kitaru wameamua kucheza mchezo wa shetani na binadamu ili waielewe barabara hali yao ya sasa ya kiuchumi, kisiasa na kijamii kwa jumla. Katika mchezo huu, kuna mgogoro uliopo baina ya shetani (Juma) na binadamu (Kitaru). Kitaru anafahamikiwa na migogoro, migongano na mikinzano ya kijamii katika ndoto. Kwa njia ya ndoto, anaifahamu mifumo mbalimbali ya kiuchumi na kijamii na jinsi inavyomwathiri yeye na jamii nzima. Kutokana na mchezo huu, tuliweza kuelewa ndoto kama mhimili wa uhalisiajabu ambao utatufaa katika utafiti wetu. Aidha kupitia kwa tamthilia hii tuliweza kubaini migogoro iliyomo katika utenzi hasa *Utenzi wa Fumo Liyongo*.

Katika tamthilia ya *Amezidi* mwandishi Mohammed (1995) anaonyesha hali moja wajipatao wahusika wawili Ame na Zidi. Wahusika hawa wamo katika hali yenye uhitaji mkubwa miaka mingi baada ya ukoloni. Wahusika hawa wanaishi pangoni lakini wanapaita kasri, wanamiliki sofa isiyokuwepo, wanakalia sofa lisilokuwepo, wana friji na rediogramu ambavyo havipo, wanalalia kitanda cha mto usiokuwepo ilihali ni majani. Wanaonyeshana maegesho ya magari ya kifahari ambayo hayapo. Tamthilia hii imetusaidia sana kuelewa sifa za kiuhalisiajabu. Tofauti na tamthilia hii, utafiti wetu utaangazia tenzi ambazo zinasheheni sifa za uhalisiajabu.

Tumbaini sifa za uhalisiajabu katika hadithi fupi ambazo zimekuwa kijalizo katika mapitio yetu. Kwa mfano katika Wamitila (2002), *Mayai waziri wa maradhi*, mhusika Mayai waziri wa maradhi anaona mlango wa nyumba yake ukifunguka kabla hajainuka kitini ili aende kulala. Hakuna chochote kinachotokea kwa mlango uliofunguka ila waziri anasikia mishindo ya watu wengi wakipiga makitaimu. Inapofika saa sita usiku, mara hii Waziri anasikia dirisha ikigongwa, dirisha inaanza kufunguka polepole. Mwishowe anasikia sauti ya mwanawe (Ukombozi) ikimwita, anapomwita mwanawe, anasikia mishindo ya viatu vya mtoto mdogo ikitembea kwenda shuleni. Mlio ambao alikuwa ameuzoea. Inapofika saa kumi, waziri anaamka na anashangaa kwa kile anachokiona. Anaona watoto tisa, na wa kumi ni Ukombozi ambaye amesimama akiwapakia wenzake jamu na siagi kwa mkate. Anaanza kujiuliza ikiwa kweli mwanawe Ukombozi alikufa au amefanyiwa mazingaombwe. Kazi hii ya hadithi fupi imetufaa katika kubainisha sifa kamili za uhalisiajabu ambapo baadhi ya wahusika huwezesha hadi

kuwashinda wahusika wanaoonekana kuwa wenye nguvu. Ni kupitia kwa hadidhi fupi tumeweza kubaini sifa kama hizo katika wahusika wa tenzi.

1.9 Mbinu za utafiti

Utafiti huu umekuwa wa maktaba. Tumesoma mashairi na tenzi mbalimbali za kale. Tumerejelea tasnifu, vitabu, majarida na machapisho mengine ambayo yana makala yaliyotusaidia katika utafiti wetu. Pia tumesoma kuhusu nadharia ya uhalisiajabu na kubainisha sifa zake kutoka maktabani. Tumetumia yaliyomo katika mtandao kuhusu nadharia yetu ya uhalisiajabu. Hata hivyo tumepata ushauri mbalimbali kutoka kwa wahadhiri tofauti tofauti, ambao umekuwa wa maana na usaidizi mkubwa kwetu. Kwa sababu moja ya tenzi hizi umeandikwa kwa mtazamo wa kidini, tumewahoji mashehe wa dini ya Kiislamu na tumesoma vitabu vya kiislamu vilivyotusaidia kuelewa tenzi hizi. Hatimaye tulianza uchambuzi wa *Utenzi wa Fumo Liyongo na Ukawafi wa Miiraji*.

SURA YA PILI

HISTORIA YA TENZI NA MATUKIO YA KIAJABU KATIKA *UTENZI WA FUMO LIYONGO* NA *UKAWAFI WA MIIRAJI*.

2.0 Utangulizi

Katika sura hii, tumeshughulikia historia ya jamii ambamo tenzi (*Utenzi wa Fumo Liyongo* na *Ukawafi wa Miiraji*) zimechipuka. Tumbaini kuwa wahusika katika tenzi hizi wametokana na jamii mbili tofauti. Yaani wahusika katika jamii ambamo *Utenzi wa Fumo Liyongo* ulitungwa wana sifa tofauti na wale waliomo katika *Ukawafi wa Miiraji*. Tumeonelea ni muhimu kuangazia historia ya jamii ambamo wahusika katika tenzi hizi wamezuka kwani wahusika ndio huunda jamii. Kwa kuangazia jamii zao tumelewa mazingira walimokulia, vipindi vya nyakati walivyopitia, halikadhalika sifa zao. Kupitia kwa sifa za wahusika hawa ndimo uhalisiajabu hudhihirika. Tumeangazia mazoea ya watunzi wa tenzi kwa ujumla, dhamira katika *Ukawafi wa Miiraji* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*. Mbali na yaliyomo katika *Ukawafi wa Miiraji*, tumeangazia maisha ya Mtume Mohammed tangu kuzaliwa hadi kufa kwake. Tumechukua mtazamo huu kwa sababu mhusika Muhammad ndiye nguzo kuu ya sifa za kiuhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji*.

2.1 Historia ya tendi

Wataalamu mbalimbali wametoa fafanuzi zao kuhusu maana na chimbuko la utendi. kwa mfano, Amri (1954:1) anasema kuwa, “ushairi au utenzi ni wimbo, hivyo kama shairi haliimbiki halina maana.”Gibbe (1980) akimnukuu Shabbaban Robert anasema kuwa ushari ni sanaa ya vina inayopambanuliwa na nyimbo mashairi na tenzi. Zaidi ya kuwa ni sanaa ya vina, ushairi una ufasaha wa maneno machache au muhtasari. Kwa upande wao Mulokozi na Kahigi (1982) wanasema ushairi ni “sanaa inayopambanuliwa kwa mpangilio maalumu na fasaha wenye muwala, lugha ya picha, sitiara katika usemi, maandishi au mahadhi ya wimbo ili kuleta wazo au mawazo, kufunza au kueleza tukio au hisia fulani kuhusu maisha au mazingira ya binadamu kwa njia inayogusa moyo.” Kutokana na maoni ya wataalamu hawa, ni dhahiri kuwa utenzi umetumiwa kama kisawe cha ushairi. Hivyo basi tunaweza kusema kuwa, ushairi ni sanaa yenye kuandikwa au kuimbwa kwa kufwata kanuni za ushairi ikiwa na maana kuwa ushairi waweza kuwa wa kimapokeo au wa kisasa ilimradi ushairi huo uwe na ujumbe. Aidha kutokana na maoni

ya wengine tunaweza kusema kuwa, tendi au tenzi ni kisa au hadithi ndefu ya kihistoria inayohusu mtu wa kawaida au shujaa wa kike au kiume aliyewahi kuishi au anayeaminika kuishi. Aghalabu, tendi hugawika katika mishororo minne. Kuna tenzi nyingi katika jamii za Uswahilini. Kati ya tendi hizi ni pamoja na *Ukawafi wa Miiraji*, *Utendi wa Howani*, *Utendi wa Fumo Liyongo*, *Utendi wa Mwana Kuponu* na nyingine nyingi. Kabla ya kuja kwa wageni, tenzi zilikuwa zinatungwa na kusimuliwa au hata kuimbwa katika sherehe mbalimbali kama vile harusi, jando na tumbuizo anuwai. Mnyapala (1965) anasema kwamba, Waswahili walikuwa wakifungiana nyama kwa kubuni tenzi na mashairi ili kuwasilisha mawazo yao. Ushairi wa Kiswahili una historia ndefu. Ushairi simulizi wa Waswahili unasemekana kwamba ulikuwepo tangu lugha ya Kiswahili ilipoanza kutumika. Samweli na wenzake (2013), wanamnukuu Mulokozi na Sengo kwa kusema kwamba si rahisi kueleza hasa ni lini ushairi simulizi wa Waswahili ulipoanza. Hali hii ilitokana na sababu kwamba wataalamu mablimbali wamekuwa na mitazamo tofauti juu ya jambo hilo. Kama Samweli na wenzake (2013), wanamnukuu Knappert (1979) kwa kusema kuwa, ushairi wa mwanzo wa Kiswahili ni Hamaziyya ulioandikwa mnamo mwaka wa (1652). Pia wamemnukuu Harries (1995) akidai kuwa ushairi wa mwanzo wa Kiswahili ni Tambuka/Tabuka ulioandikwa mwaka 1728. Hata hivyo utafiti wa Sengo unabainisha kwamba huenda wote wawili (Knappert na Harries) wamekosea kwa kuwa ushairi andishi wa mwanzo wa Kiswahili umekuwapo tangu kuwepo kwa Fumo Liyongo anayeaminika kuishi karne ya 13 huko Pate katika pwani ya Kenya. Aidha utafiti huo unabainisha ushairi wa mwanzo wa Kiswahili ni “Swifa kwa mwana wa Manga” ambao unahusishwa moja kwa moja na Fumo Liyongo.

Tangu kuibuka kwa ushairi wa kwanza hadi sasa, ushairi huo umepitia historia ndefu sana na vipindi tofauti tofauti vya kihistoria. Tunaweza kuvigawa vipindi hivyo katika makundi matatu; Kipindi cha kabla ya ukoloni, wakati wa ukoloni na baada ya ukoloni. Kipindi cha kabala ya ukoloni kimegagwika katika makundi madogo madogo. Kundi ndogo la kwanza ni kipindi cha ujima. Kundi la pili ni kipindi cha ustawi wa miji, utamaduni na tawala za Waswahili.

Kipindi cha kwanza cha ujima kilidumu tangu binadamu alipopata urazini na kutoka kwenye uhayawani ikikadiriwa hadi mwaka 600. Inadaiwa kwamba binadamu anatokana na Sokwe na alipitia hatua mbalimbali hadi kufikia mtu kamili. Kipindi cha ujima kilianza pale binadamu alipopata urazini na kuanza kuishi kama mtu kamili baada ya kutoka hali hiyo ya usokwe. Katika

hatua za awali za ujima, binadamu waliishi kwa uwindaji na ukusanyaji wa matunda. Taratibu binadamu alipiga hatua na kuanza kuyatawala mazingira yake na kuanza kufanya kazi mbalimbali ikiwemo kazi ya kilimo (Neolithic Revolution).

Mapinduzi haya ya kilimo yalisababisha maendeleo makubwa katika maisha ya binadamu wakaanza kuishi pamoja. Katika kipindi hiki chote cha ujima, mwanadamu alishaibua ushairi kama njia mojawapo ya kujiliwaza wakati wa kufanya kazi. Hakuna ushahidi kuwa katika kipindi hiki kulikuwa na kazi zingine za fasihi. Ushahidi uliopo unaonyesha kwamba hiki kilikuwa ni kipindi kilichotawaliwa na nyimbo za kazi. Hivyo ushairi wa kazi unachukuliwa kuwa ndiyo ushairi wa mwanzo kabisa. Mwanadamu aliimba nyimbo mbalimbali huku akifanya kazi. Senkoro (1988) anasema kuwa, ushairi huu wa awali ambao ulijitokeza zaidi katika nyimbo za kazi uliathiri hisia za mwimbaji kwa kumsukuma kufanya kazi kwa dhati zaidi na kumsahaulisha ugumu wa kazi ile. Nyimbo za kazi ziliendelea kudumu kwa muda mrefu. Hadi sasa ingawa kuna mabadiliko makubwa katika utanzu wa ushairi. Nyimbo za kazi (ushairi wa kazi) bado umeendelea kuwa sehemu muhimu ya ushairi wa Kiswahili.

Kipindi cha pili ni kipindi cha ustawi wa miji, utamaduni na utawala wa Waswahili ambacho kilidumu takribani miaka 600 hivi (kuanzia mwaka mwaka wa 900-1500 Baada ya Kristo). Kipindi hiki kilimalizwa na utawala wa Wareno. Kipindi cha ustawi wa miji, utamaduni na tawala za Waswahili kilidumu kuanzia karne ya kumi na tisa. Kama tulivyoeleza hapo awali, ushairi wa Kiswahili umetokana na ushairi simulizi wa Kibantu. Ushairi huu ulihusika majigambo, tondozi, pembezi, mbolezi, nyiso, chapuo, nyimbo za kazi na kadhalika. Mulokozi na Sengo kama wanavyonukuliwa na Samweli na wenzake (2013), wanabainisha kwamba kipindi hiki kilitawaliwa na tungo zilizodaiwa kuwa za Fumo Liyongo. Kutokana na wanamapokeo tunaambiwa ya kwamba ushairi wa kale zaidi anayefahamika ni Fumo Liyongo, ambaye aliishi takribani karne ya 13. Ingawa inaaminika kuwa Liyongo aliishi kabla ya Karne ya 16, kuna tungo zinazomhusu (ziliandikwa na wengine) ziliandikwa mwanzoni mwa karne ya 19. Tungo hizo ni takhmisa ya Liyongo (Sayyid Abdalla bin Ali inayokadiriwa kuandikwa 1800) na “Utenzi wa Fumo Liyongo” (Muhamadi kijumwa 1913). Katika utafiti wetu tunaunga mkono maoni ya Sengo kwamba Fumo Liyongo ndiye aliyewahi kutunga ushairi wa mwanzo kabisa. Aidha tunakubaliana na wazo kuwa ushairi wa mwanzo ulianza kama nyimbo kazi. Tungo hizi

za awali, zilitokana na fasihi simulizi inayomhusu Liyongo na iliyotungwa na Liyongo mwenyewe.

Kwa hivyo *Utenzi wa Fumo Liyongo* ni miongoni mwa tenzi tatu za kale. Tenzi zingine mbili ni *Utenzi wa Mwana Kupona* na *Utenzi wa Ali Inkishafi*. Madai haya yameungwa mkono na Mulokozi (1999) *Tenzi tatu za kale*. Utenzi wa Fumo Liyongo kwa mfano unaeleza kuhusu kustawi kwa mji wa Pate alipoishi Liyongo. Utenzi huu ulitungwa kutokana na hadithi za kimapokeo kuhusu Liyongo mingoni mwa Waswahili. Hata hivyo masimulizi ya maisha ya Liyongo kama yanavyotokea katika utendi huu si kamili bali ni simulizi mojawapo ya maisha yake. Masimulizi mengine yametokea katika nyimbo zake. Kwa kutafitia *Utenzi wa Fumo Liyongo*, ni wazi kuwa utafiti wetu umeangazia mojawapo ya tenzi za kale zaidi zilizowahi kuchapishwa.

2.2 Historia ya Waswahili.

Historia ya Waswahili ina msingi wake katika Visasili na visakale. Mwazoni Waswahili hawakujua kuandika wala kusoma. Kwa hivyo fasihi yao ilihifadhiwa akilini mwa wenyeji. Hivyo ilipitishwa kutoka kizazi hadi kizazi kwa njia ya midomo. Maelezo ya maisha ya Waswahili yalianza kutiwa katika maandishi kwa mjo wa wazungu. Hivyo wazungu walichangia pakubwa katika kuhifadhi historia ya waswahili katika maandishi kama vile Werner (1915), Dammann (1940), Sutton (1966), Nurse (1994), Knappert (1970) Lyndon (1962), Greenville (1954), Allen (1977), Spear (1985), miongoni mwa wengine. Wageni hawa walikusanya mila, desturi na tamaduni za Waswahili kutoka kwa wenyeji wa pwani na kuzihifadhi katika maandishi.

Waswahili wana asili yao kama yalivyo makabila mengine. Asili yao ni katika eneo ambalo hivi sasa linakaliwa na nchi ya Cameroon na eneo la Mashariki mwa nchi ya Nijeri. Nurse na Spear (1985) wanatoa rai kuwa baadhi yao walihamia katika janibu za Kusini mwa Afrika, ilihali wengine wakiwemo Waswahili, walihamia Mashariki na kukalia eneo la Shungwaya. Kuna madai kwamba chimbuko lao ni Shungwaya upande wa Somalia. Kwa upande wao wanamapisi mapokezi wana maoni tofauti kwamba Shungwaya kamwe hapakuwa chimbuko la Waswahili. Kulingana nao wanasema kwamba kuna Shungwaya tatu: Shungwaya ya juu, ya chini na Shungwaya ya kati. Shungwaya ya juu ilikuwa ya Wagalla, ya kati ilikuwa ya Wamijikenda na

Shungwaya ya chini ikawa ya Waswahili. Makundi haya matatu ndiyo yaliyokuwa yakiishi Shungwaya. Tunaunga mkono maoni ya wanamapisi kuwa kuna Shungwaya tatu ambazo ndizo chimbuko hasa la Waswahili. Kundi la Wagalla ndilo lililokuwa na nguvu za kivita na hivyo kuwatesa wenzao. Kutokana na vita baadhi yao walisalia ilihali wengine wa kabila la Watikuu lilianza kutafuta maskani mapya katika Visiwa vya Birikavo, Chula, Chovae na Mdowa. Wenzao pia walifululiza mpaka wakafika Kiunga, Wakasambaa wakavuka Kiwayuu, Ndaui na kisiwa cha Pate, wakakaa Kizingitini, Mbujumwali, Chundwa na Nyabogi na wengine Faza.

Kundi la Wa-Mijikenda lilipitia njia ya msituni mpaka wakafika mto Tana ambapo kulikuwa na mji wa Wagalla. Mji huu ulikuwa umezungukwa na boma na katika lango kuna walinzi. Wamijikenda waliufikia mji huu usiku ambapo waliwaua walinzi na wakaingia katika mji. Walipoingia waliwaua Wagalla wengi sana na wengine wakatoroka, hivyo mji ukashikwa na Wamijikenda. Kundi lililosalia lilijiita Wapokomo, wengine waliendelea hadi wakafika Malindi upande wa juu kupitia Marafa, Chakama, Ganda na Jilore. Kundi hili la watu lilijiita Wagirama.

Kabila la mwisho liliendelea na safari likafika Mombasa na kuvuka upande wa Likoni. Kikundi hiki kilikuwa kimechukua chombo ambacho walikiabudu. Walipofika Likoni chombo hicho kikaanguka na kuvunjika kwa mlilo au mshindo. Ni kutokana na mlilo huo ndipo jina lao likajipuka na hivyo wakajiita Wa-Digo. Baada ya hapo baadhi yao waliendelea na safari yao wakaingia upande wa Tanganyika. Hadi hii leo Wadigo wamo Kenya na Tanzania.

Kwa ujumla jamii ya Waswahili imepitia vipindi mbali mbali vya kihistoria huku maisha yao yakijawa na mapambano ya vita vya mara kwa mara. Vita hivi vilikuwa baina ya makabila yao na wakati mwingine walivamiwa na majirani pamoja na wageni kama vile Waarabu. Watu wengi waliaga dunia na mali yasiyokadirika kupotea. Hili lilipelekea wao kupata hasara kubwa mno. Wenyeji wa bara kama vile Walanguo, Wadahalo, Wasegeju, Wasanye na Wagalla waliwashambulia sana Waswahili. Waswahili walijawa na huzuni, taabu, hasara na hata maafa. Kutokana na changamoto hizi ndipo walikuwa na hamu kuu ya kutaka kupata mtu ambaye angewasaidia kuleta umoja, maelewano undugu na ushindi katika vita. Katika kipindi cha changamoto nyingi, Fumo Liyongo anazaliwa. Waswahili walimhitaji Liyongo kwa dhati ili

awatatulie changamoto hizo. Liyongo anapozuka kila kabila linadai eti ni wao kwa sababu kila mojawapo ya kabila hizo walikuwa na changamoto na walihitaji mtu wa kuwatatulia.

2.3 Mazoea ya waandishi wa tenzi.

Katika *Ukawafi wa Miiraji*, ubeti wa kwanza hadi wa pili, mtunzi anaotoa dibaji fupi kwa kutaja sifa za Muumba. Anamtolea muumba sifa sizizo kikomo kwa ukuu wake. Kisha anakamilisha ubeti wa pili kwa kutuma salamu kwa Mtume Muhammed na ukoo wake. Hatimaye anaanza kusimulia hadithi ya kisa cha *Miiraji* kuanzia ubeti wa tatu. Mtindo sawia umedhihirika katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*, ambapo mtunzi anatanguliza kwa jina la Mwenyezi Mungu na kwa jina la Muhammadi kama njia ya kushukuru na kuomba baraka ili awezeshwe kuwaandikia wazaliwa watakaokuja baada yake. Hatimaye anaomba karatasi, wino mweusi na meza ambavyo ni vifaa faafu vya kuandikia. Katika ubeti wa nne, mtunzi anabainisha dhamira yake ya kutaka kuyaandika yaliyomfika Liyongo. Ni maoni yetu kuwa fomula hii, inadhihirisha chimbuko lake na athari ya hati ya kiarabu katika tendi. Hili halina budi kutokea kwa sababu, Waarabu ndio waliowafundisha Waswahili kusoma na kuandika kwa kutumia hati za Kiarabu.

2.4 Kisa katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*

Utenzi wa Fumo Liyongo unahusu mgogoro kati ya Fumo Liyongo na kaka yake, sultan wa Pate ambaye hajatajwa kwa jina. Mwanzoni utenzi unamdokeza Liyongo akiwa ana umri wa makamo hivi, aidha kimo na nguvu zake za mwili ziliwashangaza wengi kwa hivyo walimsifia mno. Watu wa kabila la Wagalla walipofika Pate kutafuta chakula ili wanunue, walielezwa sifa za Liyongo na wananchi, halikadhalika Sultani wa Pate alimsifu Liyongo. Kwa kusikia sifa hizo za ajabu Wagalla walitamani sana kumwona Liyongo, kwa hivyo wakamwandikia Liyongo waraka wakimwomba aje ili wamwone.

Liyongo akaitikia wito huo, hivyo akapanga safari yake ya kwenda Pate huku amebeba mizigo chungu nzima. Kati ya vitu alivyovibeba ni panda, kinu na mawe. Kwa mwanadamu wa kawaida, safari hiyo ni ya siku nne lakini Liyongo alichukua siku mbili tu na kufika Pate. Alipokaribia jijini Pate, alipuliza panda ya kwanza hadi ikapasuka. Alipuliza ya pili nayo vile vile ikapasuka. Alipuliza ya tatu na kuingia mjini hadi barazani kwa sultani. Watu walishangaa mno kwa sauti kubwa ya panda. Watu wengi wakakusanyika kumwona, alipotua mzigo wake,

ulikuwa umejaa vitu vingi ambavyo vilitosha kuijaza nyumba nzima. Moja kwa moja, Wagalla wakakiri kuwa kweli Liyongo ni mtu mnene na mwenye nguvu.

Wagalla wakatamani sana kuipata mbegu yake, hivyo walimwomba sultani awaruhusu kupata mbegu hiyo, kiongozi huyo akakubali. Wakafanya mpango wa kumwoza mke wa Kigalla ambaye alimzalia mtoto wa kiume. Sifa za Liyongo zilivyozidi kusambaa ndivyo mgogoro kati yake na Sultan wa Pate ulivyozidi. Mfalme alihofia kuwa huenda Liyongo angemnyang'anya ufalme hivyo akatafuta njia ya kumwangamiza. Liyongo alipogundua njama ya Sultan ya kutaka kumwangamiza, akatoroka Pate na kwenda kuishi nyikani pamoja na Wadahalo, Watwa, Wasanye na Waboni. Mfalme akafanya mpango wa kisiri pamoja na Wasanye na Wadahalo ili wamuue huko mwituni kwa kuwahidi malipo ya reale mia moja iwapo wangemletea kichwa cha Liyongo. Watu hao walifanya urafiki na Liyongo kisha wakashauri wawe wakicheza kioa pamoja. Hivyo wliachaguana kwa kupeana zamu ya kuangua makoma kutoka mtini. Walipanga kuwa ikifika zamu ya Liyongo, wamngojee apande mkomani kisha wamfume kwa mishale yao wamuue akiwa mtini. Kwa uwezo wa kiakili aliokuwa nao Liyongo, akagundua njama hiyo. Badala ya kupanda mtini aliangua makoma akiwa chini aridhini hivyo wakashindwa kumuua.

Watu hao walimpelekea Sultani ripoti kuwa haiwezekani kumuua Liyongo. Mfalme aliwaambia warejee alipo Liyongo wamweleze kuwa mjini ni salama na hapana hatari yoyoyte ili waende naye huko. Waliporudi wakamweleza Liyongo uwongo huo ambao aliuamini kuwa kweli, kwa hivyo akawafuata na kuenda nao mjini Pate. Sultan akaandaa ngoma ya Gungu na mwao na kuwaalika wapenzi wa aina hiyo ya ngoma, Liyongo alikuwa mmoja wao. Ngoma iliposhika kasi, askari walimnasa Liyongo na kumtia korokoroni. Mfalme na watu wake waliamua kumuua Liyongo akiwa gerezani. Siku ya mauaji kutekelezwa zilipokaribia, Liyongo akapewa muda wa kutoa ombi kwa kitu chochote apendacho. Liyongo akaomba apigigwe ngoma ya mwao na Gungu. Ombi hili likakubaliwa na ngoma ikaandaliwa. Ngoma ilipoandaliwa, Liyongo akatuma ujumbe wa kishairi kwa mama yake kupitia kwa kijakazi Saada ambaye humletea chakula. Katika ujumbe huo alieleza kwamba siku hiyo ya ngoma apike mkate wa wishwa na ndani yake atie tupa ya kukatia minyororo. Mama yake akafanya vivyo hivyo. Kijakazi Saada alipompelekea chakula, walinzi wakachukua mikate waliyodhania kuwa mizuri na kuutupilia mbali ule wa wishwa ili umwendee Liyongo. Ngoma iliposhika kasi, Liyongo akatumia nafasi

hiyo kukereza minyororo, hivyo akafaulu kuikata. Akavunja Lango kuu la jela na kutorokea msituni.

Mfalme alipoona kuwa ameshindwa kumuua Liyongo, akamshawishi mwanawe Liyongo aende amuulize babake kiwezacho kumdhuru. Sultani alimpa ahadi ya kumwoza bintiye, kumpa uwaziri katika uongozi wake na mali nyingine ikiwa angefanikiwa. Mwanawe Liyongo akafululiza hadi Shaka alipokuwa babake na kumtaka amweleze siri ya yeye kutodhurika na kitu chochote. Ingawa Liyongo alitambua njama ya mahasidi wake ya kupitia kwa mwanawe, alikubali kumfichulia siri. Alimweleza kuwa kiwezacho kumuua ni sindano ya shaba ikitiwa kitovuni mwake. Sultan alijawa na furaha sana, alipopewa taarifa hii na kijana huyu wa Liyongo. Kwa hivyo akampatia sindano ya shaba, akampa ahadi zaidi na kumpa zawadi tele. Akarejea Shaka tena alipo babake, akamngoja alipokuwa usingizini, akamchoma sindano ya shaba kitovuni. Liyongo alizinduka na kuamka kwa hasira, akachukua mshale wake na kuelekea kisimani akimtafuta adui . Akiwa amepiga goti, akatia mshale katika upinde huku akiuelekeza mjini na kukata roho. Umati wa watu walipomwona akiwa katika hali hiyo, wakadhani yuko hai na kaudhika mno. Kwa hivyo walijawa na hofu ya kwenda kuchota maji kisimani. Walipozidiwa na ukosefu wa maji, walikwenda kumwomba mama yake Liyongo aje ambembeleze aondoke wateke maji. Mama yake akawa anaenda kumpembeleza mara kwa mara lakini alikosa kufanikiwa. Hatimaye maiti yake iliaanguka ndipo watu wakabaini kuwa alikuwa ameshakufa.

Sultani alipopata habari ya kifo cha Liyongo alijawa na furaha. Akamwarifu mwanawe Liyongo kuwa babake amefariki. Badala ya kuwa na maskitiko, huzuni na maombolezo, yeye alifurahi. Kitendo hiki kinamuudhi mfalme ambaye alichukua mali yote aliyokuwa amempa. Wanajamii wakamfukuza kijana huyu asitangamane nao. Siku chache baadaye akakumbana na maradhi yasiyokuwa na tiba ambayo yalimwangamiza.

2.5 Usuli Wa Mtume Kabla Ya Miiraji

Mtume Muhammed alizaliwa katika familia ya kipepari. Ukoo wake ulinawiri na kuwa na ushawishi mkubwa. Babake anaaga muda mfupi tu kabla ya kuzaliwa kwa mtume. Mamake pia anaaga dunia na kumwacha mwanawe akiwa na umri wa miaka sita. Anabaki mikononi mwa babuye ambaye anaitwa Abdul Muttalib. Kabla ya kifo chake anamkabithi mjukuu wake kwa

Ami yake aitwaye Abu Talib. Mtume akawa anachunga mbuzi katika mji wa Makkah na anapotimiza miaka kumi na miwili akawa anasafiri na ami yake kwenda Sham kwa ajili ya biashara. Sifa njema za Mtume zilinawiri sana akawa alijulikana hasa kwa uaminifu wake. Kutokana na tabia njema aliyo nayo, Mjane Khadijah alimwamini Mohammed, hivyo anamwacha katika nafasi ya kuendesha biashara yake. Alipohitimu umri wa miaka ishirini na mitano, alimwoa Khadijah. Kwa miaka takriban kumi na mitano hivi alifanya biashara na kufaulu vyema, hivyo aliishi maisha ya mfanyi biashara. Kadri muda ulivyopita, tabia yake ilibadilika na kuanza kuwa na tabia fulani isiyo ya mfanyi biashara.

Muda baada ya muda angejiendea milimani kwa taamuli ya kibinafsi na maombi ya kipekee. Takribani miaka ya 610 alikuwa na maono ambayo yalibadilisha maisha yake na historia ya dunia. Alipokuwa katika mlima Hira malaika mkuu alimjia. Malaika huyo alipoondoka Mtume anaeleza baadaye alivyosakamwa kooni huku akiamrisha kulitamka jina la Allah. Tukio la Mtume kukutana na malaika mkuu lilitokea mara moja moja baadaye maishani mwake. Mnamo miaka ya 613, Muhammed alihubiri kule Makkah kuhusu ujumbe aliokuwa amepokea. Ujumbe huo ulihusu uwepo wa Mungu ambaye ni mwenye uwezo mkuu na mwenye huruma. Pia aliwatambua mitume wengine hasa Abraham, Musa na Yesu ambao mbeleni walikuwa wameshahubiri ujumbe kama huo wake.

Kuabudu kwa Mungu mmoja si jambo lililofahamika sana miongoni mwa waabudu miungu, lakini muda ulivyoendelea kupita ndivyo Mtume alivyopata wafuasi wake na wakati huo huo akawa na maadui miongoni mwa wafanyi biashara wa Makkah. Mnamo 622 maadui wake walipanga kumuua. Kutokana na hili alitoroka kuelekea mji wa Yathrib ambao ni mji ulio takriban kilomita mia tatu kaskasini mwa Yathribu.

Watu wa Yathribu-kundi ndogo lililofanikiwa, walimkaribisha mtume na wafuasi wake. Mnamo 622 dini ya Kiislam ilianza kuimarika jijini Yathribu. Enzi za uislamu zilijulikana kuwa nyakati Mtume aliondoka Makkah, ambapo kulingana na kalenda ya wailslam huo ukawa ndio mwanzo wa mwaka wa kwanza. Mji wa Yathribu ulibadilishwa jina na kuitwa Madinat al-Nabi, lenye maana mji wa Mtume na hivyo mji huu ukaja kujulikana kama Medina. Alipokuwa huko Mtume

alipata wafuasi wengi kila uchao. Watu hao walikuwa ni wa kidini, viongozi wa kijeshi mbali na mapepari watajika. Mtume anabaki bila mke kwani Khadija aliaga katika mwaka wa 619.

Mtume aliendelea kuhubiri na kutamka maneno anayofunuliwa na Mungu. Wafuasi wake walikusanya matini pamoja na maono ya Mtume aliyopokea akiwa kule Makkah. Maono hayo ya Mtume na maneno aliyoyahubiri baadaye yaliandikwa na kuwa Korani tukufu. Matini ya Korani yaliyoidhinishwa kuwa kamili ni yale yaliyoandikwa na mfuasi Othman wa tatu mnamo 650. Mahusiano ya Mtume na watu wa Makkah yaliharibika hadi vita vikazuka kati yao. Mtume aliwaongoza watu wake katika vita. Walipigana vita vikali hadi kundi la Mtume Mohammed linaepuka mshindi. Mnamo 629 Mtume aliwarai tena watu wa Makkah kumruhusu yeye na jeshi lake warejee ndani ya mji huo ili kutengeneza Kaaba. Katika kutengeneza Kaaba ya kwanza, wafuasi wa Mtume waliwafurahisha wenyeji kwa kuondoka baada ya siku tatu za kaaba kama walivyokubaliana. Mwaka uliofuata watu wa Makkah waliwachokoza waislamu, kitendo hicho kiliwakasirisha kiasi cha wao kundamana ndani ya Makkah. Waislamu hao waliudhibiti mji wa Makkah kwa urahisi mno. Hatimaye Wenyeji wa Makkah walislimu. Mtume alitumia fursa hiyo kuindoa miungu yote na kuacha kaaba pekee. Mohammed alitoa msimamo kuwa Kaaba ndio itasalia kuwa kigezo muhimu katika dini ya Kiislamu. Hivyo Makkah ilikuwa jiji kuu takatifu la dini ya kiislam. Baada ya mapatano ya amani na wenyeji wa Makkah, Mtume aliishi miaka miwili pekee kisha akaaga. Mtume hakuwa na mwana wa kiume. Wanawe wa pekee waliosalia ni wa kike ambao khadijah alimsalia. Aliwahi kuwaoa wake wengine kabla ya kifo chake. Kati ya wake wake wote, Mtume alimpenda sana Aisha.

2.6 Kisa cha Miiraji.

Katika usiku mpevu, Mtume alikuwa amelala alipokuwa anakaribia kukamilisha kazi yake ya utume. Utenzi unadodekeza kuwa paa ya nyumba ya Mtume ilipasuliwa wazi na malaika watatu wakamjia: Mikaili, Jiburil na malaika mwingine ambaye hajatajwa. Walimwamsha Mtume na kumbeba hadi kwenye kisima cha Zamzam ambapo walimlaza. Malaika Jibrili alimfungua kifua cha Mtume ili akitakase. Baada ya kumaliza akakishona vyema bila alama ya kushonwa kuonekana, hatimaye akamtia Mtume mhuri wa utume. Muhammed alipoamka, akaona farasi mweupe mwenye umbo la ajabu kabisa na sifa za ajabu ambazo hajawahi kuona maishani mwake. Farasi huyo alikuwa tofauti na farasi wengine. Farasi alikuwa na uso wa kibinadamu,

lakini mashavu yake yalikuwa ya ki-farasi; macho yake yalikuwa kama jiwe lenye thamani sana huku yaking'aa kama nyota. Mwili wake ulikuwa umejaa johari na majiwe mazuri yenye dhamani. Kutokana na ule mwendo wa kasi kabisa aliiitwa Buraki. Mnyama alijongea na kujituliza ili Mtume amkalie. Alipaa hadi juu kabisa; juu ya milima ya Makkah. Wakiwa milimani, Malaika mkuu aliwaamrisha kurejea aridhini ili Mtume aongoze sala, hivyo walirudi juu ya aridhi na Mtume akaongoza sala. Wakaendelea na safari hiyo wakafika katika lango la msikiti wa Jerusalem. Kutokana na nuru ya Buraki, Mtume aliweza kuona vizuri akaingia hadi msikitini, aliwaona mitume Ibrahim, Musa, Issa na wengineo. Baada ya yeye kusali nao, mara nuru iliteremka kutoka mbinguni ikiwa katika hali ya ngazi ambayo ncha yake ya mwisho iligusa na kuegemea juu ya Shakra au jiwe la msingi la nyumba tukufu. Akisaidiwa na malaika Jibrili, Mtume anapanda ile ngazi na kuendelea na safari yake.

Mtume aliwasili katika mbingu ya kwanza, baada ya kufika mbingu hii, malaika Jibrili akabisha lango. Lilipofunguliwa wakaingia ndani, Mtume akajongea ndani, akakaribishwa na mtu wa kale. Malaika jibril alimweleza Mtume kuwa mtu huyo ni Adam, akaambiwa amtotee heshima na bila kusita Mtume akafanya hivyo. Adamu alimkumbatia Mtume huku akimwambia kuwa yeye ni mkuu wa wana wake wote na wa kwanza kwa mitume wote. Katika mbingu hii ya kwanza kuna wanyama wa kila aina. Wanyama hao walikuwa malaika walioomba wafanane na wale waliomo aridhini. Miongoni mwa wanyama hao ni ndege mwenye urefu wa kushangasha, kishungi chake kilikuwa kinagusa mbingu ya pili, ingawaje ni safari ya miaka mia tano kutokea ile mbingu ya kwanza. Huyo ndege wa ajabu alikuwa anaimba kila siku kwa sauti yake tamu kila asubuhi. Wanyama wote waliomo aridhini wanaomsaidia binadamu huamshwa na sauti yake, aidha wale ndege wa kundi lake hufuatisha sauti yake.

Mtume aliwasili katika mbingu ya pili, kama mbingu ya kwanza, Jibrili alibisha mlango uliofunguliwa. Humo walikutana na Mtume Nuh ambaye alimpokea, akamkumbatia na kumweleza kuwa yeye ni mkuu kuliko mitume wote waliotangulia. Walielekea mbingu ya tatu, walipokewa vyema, hapa walipata malaika ambaye hapimiki kwa ukubwa. Nafasi kati ya Jicho moja na lingine ilikuwa umbali wa kiasi cha safari ya siku elfu sabini. Yeye alikuwa na vikosi vya mamia ya maelfu ya watu ambao walikuwa wanasubiri amri yake. Mbele yake kulikuwa na kijitabu kikubwa kweli kweli ambacho kila mara alijishugulisha katika kukiandika, kupekua

pekua na kufutilia mbali mengineyo. Jibrili alimweleza Mtume kuwa huyo alikuwa Izrail; malaika wa vifo ambaye yuko katika amri ya Allah. Alimweleza zaidi kuwa katika kitabu hicho, alikuwa anaandika majina ya wale watu waliokwisha hitimisha maisha yao au kufikia wakati wao na ambao walishafariki.

Walifika mbingu ya nne, miongoni mwa malaika waliokuwa huko kulikuwa na malaika ambaye alikuwa mkubwa; kuanzia kichwani hadi miguuni ilikuwa umbali wa safari ya miaka mia tano. Uso wake ulipokunjika ulitiririsha mito ya machozi yaliyobubujika mno. Malaika huyu aliwateua wana wa Adamu wanavyotenda dhambi na kuwabashiria maovu yaliyowasubiri.

Walienda mbingu ya tano, Mtume alipokelewa na Mtume Haruni huku akipongezwa na malaika waliotawala moto. Kati ya malaika hao Mtume alikutana nao, Mustafa ni malaika mmoja wao alitisha sana kuliko wenzake wote. Uso wake ulikuwa wa shaba, alikuwa amevikwa/funikwa kwa visugu. Macho yake yalikuwa yanang'aa kama radi na alikuwa amaeudaka moto. Yeye alikuwa amekalia kiti kilichozungukwa na moto, mbele yake kulikuwa na minyororo miekundu kwa sababu ya moto. Ikiwa angefika aridhini basi milima yote ingeyeyuka, maziwa na bahari kukauka na viumbe vyote kufa kwa vishindo vyake. Malaika huyu na mawaziri wake ndio walipewa amri ya kuteremsha adhabu ya moto kwa makafiri na watenda dhambi.

Wakiacha ya kutisha, waliwasili mbingu ya sita, hapo walimwona malaika mkubwa kabisa upande mmoja alikuwa dheluji na nusu iliyosalia alikuwa moto. Hata hivyo dheluji haikuyeyuka wala moto kuzimika. Malaika Jibrili alimweleza Mtume kuwa huyo alikuwa mlezi wa malaika wa mbinguni na aridhini. Hapo palikuwemo na mtume Musa, badala ya kumkaribisha Mtume kama wengine, yeye alilia sana kwa sababu Malaika Jibrili aliandamana na Mtume ambaye angewaelekeza watu kuingia peponi.

Walielekea mbingu ya saba, ambapo alilakiwa kwa furaha nyingi na Mtume Ibrahimu; mzee mkuu mwenye heshima. Katika mbingu hiyo palikuwa pamejaa mwanga wa nuru na kudura ya Allah. Sifa ya mbingu hiyo hakuna mdomo unaoweza kueleza. Malaika huyu mmoja anatosha kumwaza mwanga juu ya malaika wengine. Yeye aliigawa dunia katika mistari mirefu sambamba, na alikuwa na vichwa elfu sabini na kila mdomo ulikuwa na ndimi elfu sabini, na

kila ulimi ulisema lugha elfu sabini mbalimbali: haya yote yalisemwa katika kumsifu Allah. Mtume akiwa katika hali ya mshangao kwa haya, mara alivutiwa na mmea ulioitwa Sarat ambao ulinawiri vyema kwa upande wa kulia mwa kiti cha enzi cha Allah. Matawi yake yalisambaa zaidi ya umbali wa kati ya jua na aridhi. Malaika walikuwa wengi zaidi ya mchanga wa pwani. Malaika hao walifurahi chini ya kivuli cha mti huo, wote wakiwa wanasoma aya za Korani tukufu. Majani ya mti huo ni sawa na masikio ya tembo, matunda yake yalikuwa makubwa kama mitungi, matunda ya mti huo yalikuwa matamu na meupe kuliko maziwa. Mti huo ulipogubikwa na amri za Allah, ulibadilika na kuwa katika hali ambayo hakuna kiumbe anaweza kuufananisha kwa uzuri wake. Kulikuwa na mito minne karibu na mti huo: Miwili ikiwa haionekani na miwili ikiwa wazi yaonekana. Mtume alielezwa kuwa mito miwili isiyoonekana ni ya peponi na inayoonekana ni mto Naili na Furati.

Mtume Muhammedi waliongozana na Jibrili hadi nyumba ya kusujudia, iliyokuwa na sifa za kupendeza sana. Nyumba ilijengwa na mawe sita ya njano, pia ilizungukwa na taa chungu nzima zilizokuwa zikiwaka. Mtume alikaribishwa ndani, mlimokuwa vyungu vitatu; kimoja kilikuwa kimebeba pombe, kingine maziwa na cha mwisho asali. Mtume anachagua maziwa na kuyanywa. Malaika jibrili alimpongeza kwa kuyanywa maziwa. Alimweleza pia ikiwa angekunywa pombe umma wake ungeangamia. Nyumba hiyo tukufu ililingana na kaaba ambayo iko Makkah. Wakati huo malaika walikuwa wakilizunguka jumba hilo mara saba, Mtume Muhammed akajiunga nao.

Walifika mahali ambapo Malaika Jibril hawezi kusonga mbele kwani hapo ndipo palikuwa kikomo chake. Muhammed aliendelea peke yake, akiwa mwepesi hata kuliko mawazo, alipitia katika uwanja mkubwa uliogawika mara mbili; eneo moja la uwanja huo liliwaka taa na lingine lilijaa giza tupu. Alizidiwa na woga na ukimya kwa sababu ya kuwa pweke. Mara hii alijiwa na wimbi la furaha, yaliyofuatia ni manukato mazuri yaliyokusika na Mtume pekee. Mtume alipewa sala hamsini kwa ajili ya umma wake. Alirejea na agizo hilo, alipofika mbingu ya sita, alikutana na Mtume Musa ambaye alimshauri arudi kwa Mola wake amuombe ili apunguze sala hizo. Mtume alirudi kwa Mola wake na akampunguziwa sala kumi, aliposhuka katika mbingu ya sita, alikutana na Mtume Musa tena. Mara hii Mtume Musa alimrudisha kwa mola wake ili sala hizo zipunguzwe zaidi. Mola alimpunguza sala kumi, aliposhuka kwa Mtume Musa, alimwambia

arejee kwa Mola wake, Mtume alifanya hivyo tena na tena hadi sala hizo zikapunguzwa zikabaki tano kwa siku. Alipoambiwa arejee kwa Mola zipunguzwe zaidi, Mtume alisema kuwa ameaibika mno kurudi tena kwa Mola wake. Akiwa na sala tano, alishikilia ile ile ngazi ya nuru ambayo ilikuwa imemleta hadi mbinguni, Mtume alishuka hadi msikiti wa Baitil Madqis hapo Jerusalem na kukutanishwa na Nabii Ibrahim na Nabii Musa na Nabii Isa pamoja na manabii wengine wakiwa wamekusanywa kwa ajili yake. Mtume akasimama kuwasalisha kisha akatoka na kupanda Buraki na kurudi Makkah usiku ule ule. Asema mwenyezi mungu:

Akamfunulia mcha wake aliyomfunulia.
Moyo haukusema uwongouliyoyaona.
Je! Mnabishana naye kwa aliyoyaona?
Na akamwona (Jibril kwa)mara nyingine,
penye mkunazi wa mwisho. Karibu na hapo ipo Bustani inayokaliwa,
Kilichofunika huo mkunazi hicho kilichofunika,
Jicho halikuhangaika wala halikuruka mpaka,
Kwa yakini aliona katika ishara kubwa kabisa za mola wake
(Sura: An-Najm:10-18)

Katika utafiti wetu, mawazo yetu yalivutiwa na idadi ya Sala kwani ndicho kiini hasa kilichompeleka Mtume katika mbingu saba. Aidha Mtume anarejea kwa Allah mara kadhaa ili sala hizo zipunguzwe. Ni wazi kuwa utenzi huu umeegemea katika dini ya Kiislamu ambapo sala ni kiungo muhimu. Kwa kuzingatia kigezo cha sala, ni maoni yetu kuwa Mola haweki sheria yeyote isipokuwa iwe na maslahi ndani yake. Kwa mantiki hii Mtume hangehitaji kurudi kwa Mola wake mara hizo zote kwa ajili ya kupunguziwa sala. Kwa sababu Allah ana upendo kwa umma wa Mtume, tunakisia kuwa hata kama Mtume angemsihi mola mara moja tu apunguze sala hizo hadi tano, basi Mola angetekeleza. Sababu ya kufanya hivyo ni kutaka kuwepo na sheria zilizo na mazilahi, kwani Mtume

Musa anaamini kuwa sheria hii ya sala hamsini kwa siku ni kuenda kinyume cha maslahi na hili ni muhali kwa Allah.

2.7 Dhamira katika *Ukawafi wa Miiraji*.

Wamitila (2003) anasema, dhamira ni istilahi inayotumiwa kuelezea wazo kuu katika hadithi, riwaya, tamthilia, hadithi fupi, shairi n.k. Wazo hilo kuu huhusiana na lengo la mwandishi wa kazi hiyo. Huweza pia kutumiwa kuendeleza lengo kuu la utunzi. Ni suala linalokuzwa na kuendelezwa na msuko pamoja na mahusiano ya wahusika mbalimbali katika kazi ya kifasihi. Tunaunga mkono madai ya mtalaamu huyu, kwa hivyo tumechukua mtazamo wake tulipoangazia dhamira katika *Ukawafi wa Miiraji* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*.

Mtunzi wa *Ukawafi wa Miiraji* anaeleza safari ya mtume Mohammed aliyeongozwa na Malaika Jiburili kwenda Jerusalem na kuingia katika mbingu saba kupitia Miiraji (ngazi). Ni maoni yetu kuwa lengo la safari hii lilikuwa kumtayarisha mtume kwenda kukutana na Muumba wake ili apokezwe sala. Kabla ya safari kuanza, Mtume alipasuliwa kifua, akatolewa nyongo, akaoshwa uovu wote ukatolewa, akaandaliwa tayari kwa safari.

Dhamira ya mtunzi wa *Ukawafi wa Miiraji* ilibainika pale ambapo, Mola alimweleza Mtume kuwa yeye ndiye bora zaidi ya Musa, Isa, Haruni na mitume wengine. Anamweleza kuwa umati wake Muhammed ndio afadhali kuliko wote. Mtunzi alidhamiria kuwaelezea wasomaji na wafuasi wa dini ya Kiislamu kuwa, Mtume Muhammed ndiye aliyeteuliwa na Mwenyezi Mungu:

Na kamaye Isa akiposa kula kilema,
Na kuwafufua wafieo yake kalmia,
Nawe nikupele kufufua na mangi kama,
Ni yako kanizi ya arisi isiyokoma (ubeti wa 81).

Mtume Muhammed pekee ndiye aliyeweza kuonana uso kwa uso na Allah wake. Hata malaika Jubiril hakufika kipeo alichofika Muhammed. Aliachwa nyuma Mtume akafunikwa na kiwingu cha rehema yake Jalali. Muhammed ndiye aliyeleta neno moja kwa moja kutoka kwa Mungu hadi kwa binadamu. Mitume wengine hawakupewa uwezo kama alivyopewa Mtume Muhammed. Kwa mfano, Isa aliweza tu kupooza na kufufua wafu. Mtume Muhammed akapewa uwezo huo na zaidi. Jina la Mola linapotajwa, la Muhammed linatajwa pia. Ili kudhihirisha kuwa

Mtume Mohammed ni mteule, mtunzi anatumia kuwa, Makureishi walipomwuliza kuhusu watu wao waliokuwa safarini, Mtume aliwaahidi kuwa wangepita Ijumaa ya tano. Ilifika Ijumaa hiyo ambayo Mtume alikuwa amesema bila watu hao kuonekana. Mtume alimuomba Mola ashikilie jua hadi watu wale wafike na Mola akamtimizia:

Wote Makureshi wakanena: Ai amini,
Ndizo swifa zake umeziye kuzibaini,
Tuna watu wetu safarini, bani fulani,
Watakuya lini, utwambie tukifahama (ubeti wa 105).

Muhammed ndiye aliyeongoza mitume wote katika sala, ndiye Imamu mkuu. Katika *Ukawafi wa Miiraji* tunaelezwa tukio lililo muhimu zaidi katika maisha ya Mtume. Mwandishi anaeleza asili ya uisilamu. Hii ni nguzo muhimu ya dini ya Kiislamu. Inaelimisha wasomaji/wafuasi wake kuhusu kuwepo kwa peponi na Jehannamu.

Mtume alionyeshwa watu mbalimbali wakipokea adhabu ama thawabu kulingana na matendo yao. Mtume alipelekwa hadi Jehannamu ambapo anaona watu wakichomeka kwa moto mkali sana na kuzirai. Tukio hili ni dhihirisho kwamba Jehannamu ipo kwa ajili ya watenda maovu. Kwa hivyo, linapaswa kuwaonya wale ambao hawajabadilisha mienendo yao. Umati wa Mtume unaonywa dhidi ya mbinu anazotumia shetani ili kuwaangamiza. Mwislamu hawezi kukataa tukio hili la *Ukawafi wa Miiraji*, kwa sababu limetajwa katika Korani ambayo inaeleza kuwa Mungu aliumba mbingu saba na Mtume Muhammed amepitia mbingu hizo zote. Katika kila mbingu tunaelezwa kuhusu mitume aliowapata. *Ukawafi wa Miiraji* ni mhimili/nguzo mojawapo kuu ya Kiislamu. Mtume Mohammed alipewa sala tano azilete kwa waumini. Kwa hivyo dhamira ya safari ya Muhammed ilikuwa ni kupata mawasiliano ya moja kwa moja kutoka kwa Mungu hadi kwa waumini Waislamu.

SURA YA TATU
KUBAINISHA SIFA ZA WAHUSIKA NA MANDHARI KATIKA UKAWAFI WA
MIIRAJI NA UTENZI WAFUMO LIYONGO.

3.0 Utangulizi

Katika sura hii, tumebainisha sifa za wahusika katika *Ukawafi wa Miiraji na Utenzi wa Fumo Liyongo*. Tungependa kuweka wazi hapa kuwa, tumeangazia uhalisiajabu katika tenzi, kwa hivyo tumewatenga baadhi ya wahusika ambao kwa maoni yetu, sifa zao hazitakuwa na mchango mkubwa katika kudhihirisha uhalisiajabu. Aidha tumeangazia umuhimu wa wahusika hao katika kukuza maudhui ya dini au ya kijamii.

Kulingana na Tuki (2004), wahusika ni viumbe waliosawiriwa au kubuniwa katika kazi ya fasihi ambapo wanaiga au kufanana na viumbe halisi duniani kwa kiasi fulani. Mohammed (1995) *Kunga za Nathari ya Kiswahili*, wahusika ni viumbe vya mawazoni vinavyoumbwa na mwandishi na kuibuka katika kazi yake ya fasihi. Wahusika huhusika na matendo na matukio kadha katika kazi hiyo. Mohammed anaendelea kusema kuwa wahusika huweza kuwa viumbe vilivyochotwa katika maisha au uhalisia na pia huweza kuwa ni vivuli vya mawazoni, ambavyo havina mshabaha sana na maisha halisi duniani. Mwandishi huwaumba wahusika wake kutokana na mambo yafuatayo:

Tabia ya mtu fulani mwandishi anayempeleleza, huku akizidisha au kupunguza hiki na kile kwa mkono wake wa ubunaji kulingana na anavyotaka kumwasilisha au kumsisitiza. Tabia za mtu aliyemsikia akihadithiwa au aliyemsoma pahala, huku mwandishi akichukua nadhari ya makusudi kumbadilisha katika ubunaji wake ili awe amepunguka au amezidi kama anayokusudia kumwasilisha. Dhana fulani kama vile ya wema, ubaya, utu, ujahili, uadilifu, ugaidi na kadhalika, ilivyomvaa mwandishi na ambavyo anataka kuiwasilisha na kuisisitiza kwa msomaji.

Mohammed (1995) anasema kuwa, kuna aina tatu kuu za wahusika; yaani wahusika mviringo, wahusika bapa na wahusika vinyago. Hivyo basi, wahusika wanatumiwa na msanii katika kuwasilisha kazi ya kifasihi. Wahusika huwa na sifa za kimaadili, kiitikadi, kitabia na kifalsafa, ambazo hutambuliwa kwa wanayosema na wanayotenda. Wahusika huchangia pakubwa katika uendelezaji wa maudhui na dhamira ya mwandishi. Kimani na Chimera (1999: 45) wanaeleza

kuwa wahusika ni sehemu ya fani, na ni viumbe wa sanaa wanaobuniwa kutokana na mazingira ya msanii.

Wahusika katika kazi ya fasihi hutegemeana ili kumfanya msanii afaulu katika kuwasilisha dhamira na maudhui yake. Mlacha (1989), anaeleza kuwa wahusika wapo huru, lakini pia wanategemea sana vipengele vingine vya fani. Wahusika hujengwa na vijisehemu vingi vilivyo huru, lakini ambavyo hutegemeana, na pia kila kimoja kinategemeana na kukamilishana, ili kumfanya mhusika awe kamili na aweze kuhusishwa na wahusika wengine pamoja na vipengele vingine.

Mdee (2011) anaema, Mhusika ni mtu au mnyama katika hadithi anayetenda mambo kadha wa kadha kadiri mtunzi atakavyo ili kujenga hadithi yake. Kwa upande wake, Wamitila (2010) anasema kuwa wahusika ni viumbe wanaopatikana katika hadithi yoyote ile. Viumbe hawa huwa sehemu ya kazi nzima. Pili, wahusika ni binadamu wanaopatikana katika kazi ya kifasihi na ambao wana sifa za kimaadili, kitabia na falsafa ambazo hutambulishwa kwa wanayoyasema na wanayoyatenda. Maoni sawa na haya yanatolewa na Gatakaa (2012), Wahusika ni viumbe au watendi wanaotumiwa na mtunzi katika kuwasilisha ujumbe kwa hadhira yake. Hutumiwa katika ujenzi na upelekaji mbele wa maudhui.

Kwa mujibu wa Njogu na Chimera (1999:45), wahusika ni sehemu ya fani na ni viumbe wa sanaa wanaobuniwa kutokana na mazingira ya msanii ambayo yaweza kuwa ya kijiografia, kihistoria, kijamii, kitamaduni au ya kisiasa. Wahusika ni viumbe wanaopatikana katika kazi ya kifasihi, wanaotambulishwa na mhusika au msimulizi na huwakilisha sifa tofauti zinazobainika kupitia kwa matendo yao.

Hivyo basi, wahusika huwa wa aina mbalimbali kama vile wahusika wakuu, wahusika wasaidizi na wahusika wajenzi. Wahusika wakuu ndio nguzo au ndio huchukua nafasi kubwa katika kuwasilisha lengo la msanii. Dhamira kuu ya mwandishi hujitokeza kupitia kwao na msimamo wa mwandishi kuhusu dhamira, matukio na vitushi vya hadithi hujibainisha kupitia kwa matendo na maneno yao. Mwandishi humkuza atakavyo, huku akimfanya atangamane na wahusika wengine kama vile wahusika wasaidizi. Wahusika wasaidizi hutumiwa kuwasaidia

wahusika wakuu kujenga kazi na kusaidia katika kuupitisha ujumbe wa mwandishi. Wahusika wajenzi wanasaidia kujenga wahusika wasaidizi na wakuu. Wao hawatokei sana kama wahusika wasaidizi au wakuu, bali husaidia kudokeza au kuongeza nguvu kwa masuala yanayoendelezwa na wahusika wakuu kwa usaidizi wa wahusika wasaidizi. Hii ndiyo maana Mlachi (1989) anaeleza kuwa wahusika wapo huru lakini pia wanategemeana .

Kwa mujibu wa Wamitila (2008) *Uhakiki wa fasihi* kuna aina nyingi za wahusika kama vile mhusika mkwezwa, mhusika wa kimapinduzi, mhusika wa kisaikolojia na mhusika jumui. Mhusika mkwezwa ana sifa za kiutendaji anayetumia mantiki kufikia kauli na uamuzi lakini habadiliki licha ya mpito wa wakati.

Mhusika wa kimapinduzi anaelewa historia, siasa, mazingira na hali ya jamii yake, na anajitolea kubadilisha maisha ya wanyonge. Mhusika wa kisaikolojia anakumbana na matatizo mengi ya kijamii na anaibusha hisia za huruma kwa msomaji. Mhusika jumui huwa ni mhusika mmoja mwenye sifa za wahusika wengi na anatumiwa kuonyesha fujo za maisha. Wamitila (2008), anaendelea kueleza kuwa wahusika wanaweza kuchunguzwa katika viwango vingine kama ifuatavyo:

Wahusika duara, ambao hubadilika kitabia, kimawazo na kisaikolojia, hubadilisha misimamo yao kulingana na mazingira. Wahusika bapa hawabadiliki kwa vyovyote vile, licha ya kubadilika kwa mazingira. Wahusika shinda ni wale ambao huonekana wasiokamilika. Wanatumiwa kuyakuza mawazo ya wengine, badala ya mambo yao wenyewe. Wahusika nguli ni wahusika wanaokamilisha maadili ambayo ndiyo aghalabu falsafa ya mwandishi. Mara nyingi, huwa ni mhusika mkuu anayetumiwa zaidi kuwasilisha ujumbe wa mwandishi. Mhusika wa kimapinduzi hutumiwa kuonyesha mapambano baina ya walio mamlakani, hasa viongozi wa kiimla na wanaopigania ukombozi. Tumeridhishwa na jinsi ambavyo wataalamu hawa wameangazia wahusika katika fasihi kwa hivyo, tunakubaliana na maoni yao na hivyo ndivyo tutakavyowatazama katika kazi yetu.

3.1 Wahusika katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*

Katika utenzi huu, kuna wahusika binadamu tu. Wahusika hawa wanaweza kugawika mara mbili: wahusika wenye sifa za uhalisiajabu na wahusika wenye sifa za kihuhalisia. Wahusika wenye sifa za binadamu wa kawaida ni kama vile; mamake Fumo Liyongo, kijakazi Saada, wanajamii na Sultani. Wahusika wenye sifa za kushangaza ni kama Fumo Liyongo anayetenda matendo ya kuajabisha. Ana sifa za kiajabu ambazo si rahisi kwa mwanadamu wa kawaida kuwa nazo: Ana nguvu za sihiri, ana unene wa kimo, angeweza kupigana na jeshi la zaidi ya watu mia moja na sifa zingine amabazo tumeshataja. Kwa maoni yetu tunaonelea kuwa ni Kupitia kwa matendo na sifa zake Liyongo ndipo uhalisiajabu unadhirika katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*.

3.1.1 Sifa za Fumo Liyongo.

Mwandishi Kijumwa (1973), amemsawiri mhusika Fumo Liyongo kishujaa katika utendi wenyewe. Kwa upande wetu tutachukua mtazamo huo huo wa kishujaa alioutoa mwandishi ili kubaini sifa zake. Kwa mujibu wa Wamitila (2003), neno shujaa hutumika kueleza mhusika mkuu katika kazi ya kifasihi ambaye anaweza kuwa wa kike au wa kiume. Kimsingi neno hili haliashirii wema tu. Kwa upande wake, Mulokozi (1996), anasema kuwa mashujaa wa utendi ni wa aina tatu: Mashujaa wa kijadi wa kiasia kwa mfano, Fumo Liyongo katika *Utendi wa Fumo Liyongo*, mashujaa wa kidini kwa mfano, Mtume Muhammed na masahaba wake katika *Utendi wa Ras'ulghuli* na mashujaa wa kubuni kwa mfano Tajiri mbaya katika *Utendi wa Masahibu*. Kutokana na ufafanuzi huu tumechunguza sifa za Fumo Liyongo kama shujaa wa kihistoria na zile za Mtume Mohamed kama Shujaa wa Kidini. Kila jamii ina historia yake ambayo ni tofauti na jamii zingine. Kwa mfano, jamii ya Abagusii ina historia yao, jamii ya Wajaluo na jamii zingine. Vile vile historia hii huitofautisha jamii moja na nyingine. Kwa kauli hii, ni maoni yetu kwamba, mbali na madai ya Mulokozi, itakuwa vyema zaidi kwa Kumwangazia Fumo Liyongo kwa mawanda finyu kama shujaa wa jamii ya Waswahili. Aidha kwa sababu ya uwepo wa dini nyingi duniani kama: ukristu, uislamu, ubudha, ujuda, uhindu na zinigine, ni msimamo wetu kwamba mawazo yetu yataeleweka vyema kwa kumwangazia Mtume Muhammed kama shujaa wa dini ya Kiislamu. Katika kufanya hivyo tutakuwa tumeweka wazi dhamira yetu.

Mtunzi anamtaja Fumo Liyongo kama jitu nene, lenye kimo kinachozidi cha mtu wa kawaida. Kimo cha Fumo Liyongo kimeelezwa kwa kina, huku mtunzi akidhamiria kuweka wazi uwezo wa nguvu alizo nazo na umbo lake la kipekee. Alijulikana mno kwa unene wake kiasi cha kuwashangaza watu wengi. Watu walitoka mbali kuja kumtazama, kwani Vimo vyao vilimfikia magotini:

Kimo kawa mtukufu,
Mpana sana mrefu ,
Majimbo kawa maarufu,
Watu huja kwangaliya,

Wagala wakipulika,
kwa dhihaka wakateta,
wakanena twamtaka,
na sisi kumwangaliya (beti za 6 na 16).

Mtunzi anaeleza alivyosafiri safari ya mbali kwa siku chache mno, hali ambayo ni tofauti na ya mwanadamu wa kawaida. Kwa mfano, aliwahi kutembea kutoka Shaka hadi jijini Pate , safari ya siku nne lakini yeye akachukua siku mbili tu.

Liyongo ni mwenye vipaji kadhaa: Anawashinda maadui katika kulenga shabaha anapotumia upinde na mishale kuchuma mikoma bila kukwea mkomani. Juu ya yote alikuwa muungwana sana na mfano wa kuigwa na watu. Talanta inayojikeza hata zaidi ni, ufundi wa kutunga nyimbo na mashairi yaliyojulikana kama *Gungu*. Kwa mfano, akiwa kizuizini, aliitumia talanta hii kumtumia mamake ujumbe wa kishairi huku akiomba tupa ambayo aliitumia kukata minyonyororo ili kujiweka huru:

kamba Saada nakutuma,
enda kamwambie mama,
afanye mkate mwema,
kati tupa aitiya,

askari kuona,
ni wishwa wakatukana,
wa wishwa hula watwana,
mpekee haya ngiya (beti za 104 na 108).

Liyongo alikuwa hodari katika vita, aliwashinda maadui wake wote hata Wagala walishindwa vita na Liyongo. Vimo vyao vilimfikia magotini hali hivyo ikawawia vigumu kumshinda vitani.

Pia katika nguvu za kiakili, Liyongo alitumia akili kukataa kupanda mkomani ili aangue makoma:

Akawaambia “ngojani”
Akatowa mkomani,
Chembe kutia ngweni,
Makoma kuwanguliya (ubeti wa 65).

Ana nguvu za kimwili yaani ubaba na mabavu, kama inavyodhihirika katika beti zifuatazo:

Kimo kawa mtukufu:

Mpana sana mrefu,
Majigambo ya maarufu,
Watu huja kumwangalia,

Ni mwanaume swahihi,
Kama simba anasihi,
Usiku na asubuhi,
Kutembea ni mamoya (beti za 7 na 13).

Ana nguvu za kiume na kidume. Wagalla walivutiwa na umbo la Fumo Liyongo kwa sababu ni mtu aliyekuwa na nguvu za kiume na wakamwomba Sultani wapate mbegu yake, jambo ambalo Liyongo alikubali. Sherehe ya ndoa ikaandaliwa , mtoto wa kiume akazaliwa. Liyongo akaishi Pate hadi Pale ugomvi ulipozuka tena na Mringwari. Hili lilisababisha ahame Pate kuelekea msituni kwenda kuishi na Wasanye na Wadahalo:

Wagala wakabaini,
kumwambia sultani,
twamtaka kwa thamani,
kijana kutuweleya,

Twaita mbegu yake,
Nasi kwetu tuipeke,
Kwa furaha tumeweka,
Apate kutuzaliya,

Mke katukuwa mimba,
Akazaa mwana samba,
Mwanamume wa kutamba,
Mwana Liyongo sikija (beti za 40, 41, 46).

Alikuwa na nguvu za kiakili na kivita. Liyongo alikuwa na uwezo wa kiakili, kuvumbua mambo mbalimbali na nguvu za kivita alikuwa nazo. Vilevile sifa ya uganga na sihiri, Liyongo ana sifa

ya uganga. Hivyo alisema hawezi kudhurika kwa njia ya kawaida inayomdhuru mwanadamu yeyote. Kile ambacho kingemdhuru yeye ilikuwa siri ambayo aliifichua kwa mwanawe. Yaani ni kwa kudungwa sindano ya shaba kitovuni:

Nisikiya wangu baba,
Liniualo ni haba,
Ni msumari wa shaba,
Kitovuni nikitiya (ubeti wa 143)

Liyongo ana mshikamano na kundi au makundi ya watu. Aliishi porini na Watwa na kushirikiana nao. Ushirikiano wake ndio unaomnusuru na njama za mfalme za kutaka kumuua. Liyongo anapokufa watu wengi waliompenda wanaomboleza kwa masikitiko makubwa:

Make Liyongo hakika,
Matanga aliyaweka,
Watu wakasikitika,
Kwa Liyongo kuifiya (ubeti wa 224).

Vilevile kulikuwa na ushirikiano wa kifamilia kati ya Liyongo na mamake, ushirikiano huu unamsaidia kutoroka gerezani baada ya mamake kumpelekea mkate wa wishwa uliotiwa tupa ndaniye:

Mkate huu sikiya,
Pishi mbili katimiya,
Kati tupa katiya,
Liyongo kampelekeya.

Mama tupa katiya,
Kitambaa mataliya,
Kwa furaha mno ghaya,
Sana kuwafurahiya (beti za 107, 110)

Mbali na mhusika Fumo Liyongo, *Utenzi wa Fumo Liyongo* una wahusika wasaidizi, kama vile Mfalme wa Pate, Mwanawe liyongo, Wanajamii, Mamake liyongo, Kijakazi Saada, Watwa, Wasanye, Wadahalo na Waboni. Hadhi yao ni ndogo, wamo utenzini kwa lengo la kumjenga mhusika mkuu. Wahusika hawa wana sifa za kihalisia ambazo kwa maoni yetu tulionelea kuwa hawana mchango mkubwa katika dhamira yetu tunayoitaftiti- uhalisiajabu.

3.2 Sifa za wahusika katika *Ukwafi wa Miiraji*

Katika utenzi huu ni maoni yetu kuwa kuna aina mbili za wahusika: Wahusika binadamu na wahusika wa miungu. Wahusika miungu wana sifa za ajabu. Wahusika hawa ni Allah, mitume, Buraki na Malaika. Kulingana na utenzi huu, Allah amesawiriwa kama mpeanaji. Yeye anampa Mtume nafasi ya kuomba anachotaka. Mtume anapoomba anapewa haja ya moyo wake. Allah anampatia Mtume sala mbazo atasali yeye na watu wa jamii yake. Kwa mujibu wa utendi, Allah anampa Mtume zawadi nyingi pia. Mhusika huyu anasawiriwa kama mwenye uwezo mkubwa usiokadirika. Wahusika wengine ni Malaika, Buraki, Mitume na Mke mwema.

3.2.1 Sifa za Allah

Inaaminika kuwa Allah ndiye aliyewahi kuishi mwanzoni mwa dunia kabla ya kitu chochote kuwepo duniani. Vyote vilivyomo ni kazi ya mikono yake. Inasadikika kuwa pasingekuwa na Allah, hapangekuwa na kitu au mtu duniani na mbinguni. Aidha inachukuliwa kuwa Allah ataendelea kudumu mbinguni na duniani siku zote bila kuwa na mwisho. Aidha mwisho na mwazo wa Allah umepita fahamu za mwanadamu.

Allah ana mamlaka kuu kuliko kiumbe yeyote duniani. Inaaminika kuwa ana jeshi la malaika wengi mno, ambao amewapatia majukumu mbali mbali. Kwa mfano Malaika Jibrili, Malik na wengine. Anaishi katika upeo wa juu kabisa zaidi ya mbingu ya saba ambapo ni vigumu kufika huko. Kwa Mujibu wa *Ukwafi wa Miiraji*, Mtume pekee ndiye alinafasika kuonana na Allah uso kwa uso.

Allah ndiye mwenye kuhukumu na kubariki. Kwa mujibu wa Koran tukufu, Allah atawaadhibu watenda maovu siku ya kiama ifikapo. Katika *Ukwafi wa Miiraji*, Allah ameweka Malaika Malik katika lango la Jehannam yenye moto mkubwa unaoweza kuyeyusha hata mawe na vyuma. Moto huu upo kwa ajili ya kuwaadhimu watenda maovu na ibilisi siku ya kiama ifikapo. Kwa upande mwingine Allah atawazawadia wale watendao mapenzi yake wakati atakapoleta hukumu yake. Kwa mfano katika *Ukwafi wa Miiraji*, Allah amewatunuku mitume kama vile Ibrahimu, Isa, Harun, Mtume Mohammed na wengine.

Allah ana uwezo mkubwa mno, ana uwezo wa kufanya kila kitu ambacho malaika na mwanadamu hawawezi kufanya. Kulingana na *Ukwafi wa Miiraji* aliziumba mbingu saba, akaumba aridhi na vyote vilivyomo. Amejijengea makao yake enzini ambapo si rahisi kufika huko ila watu wateule tu kama Mtume Muhammed ndio wapatao nafasi ya kuonana na Allah ana kwa ana kama Mtume alivyoenda kupokezwa sala.

Allah anaaminika kuwa na umbo la ajabu tena la kipekee. Hakuna anayeweza kudai kuzifahamu sifa za Allah kikamilifu, hata Mtume Muhammed hakuweza kueleza sifa za Allah kikamilifu. Kwa mujibu wa *Ukwafi wa Miiraji* aliyoyaona Mtume, hakuna mdomo unaoweza kuyaeleza aidha yalikuwa ng'ambo ya mawazo ya mwanadamu. Haiwezekani mtukufu awe ni mwenye kusifika kwa sifa sawia na za kusifia viumbe au vitu, kama vile: kuwa na rangi, kusimama, kukaa kitako, kupanda juu, kushuka chini, kulala, kuamka, kusahau, kughafilika, na mifano ya sifa kama hizo. Aidha haiwezekani Allah mtukufu kusifika kwa chochote kwa kutaja sifa za viungo, kama vile kuwa na uso, jicho, pua, sikio, mkono, mguu, na sehemu za mwili kama hizo. Pia haiwezekani kuwa yeye amejihusisha na sehemu au mwelekeo wa upande fulani au wakati fulani, au ukaribu na umbali wa masafa. Sifa ya upekee wa Allah inabainika zaidi hata katika Biblia takatifu:

Usijifanyie sanamu ya kuchonga, wala mfano wa kitu chochote,
kilicho juu mbinguni, wala kilicho chini duniani,
wala kilicho majini chini ya dunia
(Kutoka 20:2).

3.2.2 Sifa za Mtume Mohammed

Kwa mujibu wa *Ukwafi wa Miiraji*, Muhammed ndiye aliyeenda mbinguni na kurudi aridhini kwa kutumia “Miiraji” ambayo ni ngazi ya kupandia mbingu. Mhusika Muhammed ana sifa za kutajika kuanzia wakati anapotakaswa hadi anapokezwa sala kutoka mbinguni. Mtume Muhammed amesawiriwa kama mhusukia mteule. Ameteuliwa kwa sifa njema ya uaminifu, anajiwa na malaika Jibrili, Mikaili na malaika mwingine ambao wanamwamsha Mtume. Jibrili anamhakikishia Mtume Mohammed kwamba Mungu anamwita, hivyo ilimbidi asalishe sala (ubeti wa 4). Katika Koran tukufu, kuna aya inayompa sifa mtume Muhammad kwa unyenyekevu wake na kumweka katika wadhifa mkuu. Kuna baadhi ya hadithi pia zinazozungumzia suala hili na kudhihirisha umuhimu wake mkubwa katika dini ya Kiislamu.

Mtume Muhammad amewekwa katika daraja ya juu kutokana na hulka na mienendo yake iliyomfanya kuweza kuaminika. Yeye alikuwa akitimiza ahadi zote alizotoa kwa wakati unaotakiwa. Hakukengeuka kitabia wala kupoteza uaminifu aliokuwa nao. Hakuweza kusema uongo hata kwa dhihaka. Mtume Muhammad amekuwa mfano bora kwa Waislamu kutokana na hulka yake, tabia yake, huruma, unyenyekevu, mwenye kutabasamu na mpole. Hakuwa na moyo wa chuki wala roho mbaya. Kinywa chake hakikuwahi kutoa maneno wala kauli chafu inayoweza kuvunja mtu moyo. Hakuwahi kutoa aibu ya mtu mbele ya hadhira bali alikuwa mpole mwenye utulivu na subira.

Alikuwa akiwasamehe waliomkosea na hakuwekea mtu yeyote chuki wala husuda. Kila alipoalikwa, alijitahidi kadri ya uwezo wake ili kuhudhuria. Hakuvunja mtu moyo na alihimiza usawa katika jamii pasi na kuzingatia utofauti wa utajiri au umasikini, ukuu au utumwa, ukubwa au udogo. Alihimiza misaada kwa watu maskini, kutembelea wagonjwa na kutazama mayatima. Anes ambaye alimhudumia Mtume Muhammad tangu alipokuwa na umri wa miaka kumi, pia amemsifia kwa kusema kwamba hakuwahi kumsikia akimkemea wala kumkasirikia kwa jambo lolote katika maisha yake.

Mtume Muhammad pia alitoa mafunzo ya utekelezaji wa ibada za Mwenyezi Mungu kwa umma wake wa Kiislamu. Alisisitiza umuhimu wa kutekeleza ibada hizo mara kwa mara pasi na mapungufu. Aliwaeleza watu kuwa wanadamu wameumbwa kwa lengo la kumuadubu Mwenyezi Mungu pekee. Vile vile ametuhusia kuwa ibada na matendo mema ya misingi ya kidini ndiyo inayoimarisha imani ya mwanadamu. Mtume Muhammad pia aliwapigania Waislamu ili kurahisishiwa ibada za Mwenyezi Mungu. Kwa mfano, waliruhusiwa kufupisha ibada za swala hasa wanapokuwepo watoto, kina mama na wazee katika safu za maamuma.

Tangu udogo wake Mtume aliondokea kuwa na sifa nzuri ambazo hapana hata mmoja katika hirimu zake aliyekuwa nazo zote. Kila sifa zinazohesabiwa kuwa ni njema na Waislamu ndizo alizokuwa nazo tangu utoto wake. Mkewe (Aisha) alipoombwa kutaja kidogo sifa za Mtume, alisema hivi: “Sifa zake ni zile sifa nzuri zinazosifiwa na Korani” na katika Korani zimetajwa chungu ya sifa zilizo nzuri.

Mtume mara nyingi alikuwa akisema: “Sikupata kufanya hata siku moja yale mambo waliyokuwa wakiyafanya makafiri.” Kwa hivyo yeye hakupata kuabudu sanamu, kulewa, kuzini, kucheza kamari wala hakumdhulumu mtu kitu chake na mengine kama hayo. Lakini alikuwa msema kweli, mwaminifu, mpole na mwenye haya na sifa nyingi nyinginezo bora kama hizi. Watu wa Makkah walikuwa wakimsifu kwa tabia zake, hata wakampa jina la Muhammad Al-Amin (mwaminifu).

Umuhimu wa Mtume Muhammed

Mtume Mohammed ametumiwa kudhihirisha utukufu wa Mungu kwani Mungu hapendezwi na nyoyo chafu, ndiposa Mtume alipasuliwa na kutakazwa. Mtume ametumiwa pia kuonyesha uhusiano wa Mungu na binadamu, hasa Mtume anapopelekwa hadi mbinguni na hatimaye kurejeshwa ardhini. Tukio hili ni dhihirisho kuwa hata leo, Mungu anawaita baadhi ya watu (manabii) ambao anawasiliana nao moja kwa moja. Matukio yanayomkumba Mtume ni dhihirisho la nguvu za Mwenyezi Mungu. Kutokana na sifa tele za Mtume Muhammed, tunatoa rai kuwa, yeye ametumiwa kama mwongozo bora kwa waumini wote wa Kiislam. Jukumu lake kuu ni kuwa kilelezo au mfano bora wa kuigwa na kila muumini. Mtume ndiye mfumbuzi, mwanzilishi wa dini ya kiislamu. Pasipo yeye hapangekuwa na dini tukufu ya Kiislamu kwa hivyo ni kupitia kwake ndipo dini hii ikachipuka. Ni maoni yetu kuwa maandishi takribani yote katika Koran na hadithi za Kiislamu zipo kutokana na kuchipuzwa na Mtume Muhammed.

3.2.3 Sifa za Walinzi / Mitume wa mbingu saba

Kwa mujibu wa *Ukwafi wa Miiraji*, mitume wanachangia sana katika imani ya dini kwani ni katika imani tu ndio mambo ya kimbangu huaminika. Aidha utenzi huu unadokeza kuwa asiyekuwa na imani basi hauna neno naye (udibaji). Ni katika imani ndio wanatoa udhibithisho kwamba kweli Mtume Mohamed alipanda kwenda mbinguni kwani hata mitume walishaenda katika mbingu hiyo hiyo. kwa mfano Enokhu alitembea na Mungu (mwanzo 5:24) kwenda mbinguni bila kupitia kwa mauti. Wafalme wa pili, Elijah alichukuliwa mbinguni kwa gari la moto na upepo wa kisulisuli. Kwa hivyo alienda mbinguni akiwa hai bila kuhisi uchungu wa mauti. Mtunzi ananukuu kufufuka kwa yesu toka kwa wafu huku akipokelewa mbinguni na kukaa katika mkono wa kuume wa baba (Mariko 14:62). Tunatoa rai kwamba mitume wametumiwa kama vielelezo kamili vya kuigwa na Waumini wa dini ya Kiislamu kwani wao ni

binadamu lakini walijibidiisha hadi kuufikia ukuu wa Allah. Hivyo wanawamotisha waumini kuwa hata wao wakatii amri za Allah, basi wanaweza kufika mbinguni jinsi walivyofika.

Umuhimu wa mitume /walinzi wa mbingu saba.

Mitume hawa ni dhihirisho kuwa katika maisha ya sasa, Mungu huwateua watu wake ambao anawatwika kusimamia binadamu, kama vile, wasimamizi wa kanisa, vyo vya elimu na sekta nyinginezo. Mungu ana mamlaka ya kuchagua awapendao, na kuwapa majukumu yampendezayo.

3.2.4 Sifa za Malaika.

Ni viumbe wa Mbinguni ambao Allah huwatumia apendavyo katika kutekeleza shughuli zake. Katika *Ukawafi wa Miiraji*, kila malaika ana majukumu yake maalum kama alivyopewa naye Allah. Kwa mfano malaika Jibrili ndiye aliyepasua kifua cha Mtume, akakitakasa hadi kikatakazika kisha anakishona upya. Jiburili ndiye aliyemhimiza Mtume kufanya sala mara kwa mara. Aidha Jiburili alimtolea Mtume fasiri ya matukio mbali mbali waliyokumbana nayo wakiwa safarini. Yeye ndiye aliyemwongoza Mtume kuanzia mwazo hadi alipomfikisha katika mbingu ya saba. Kwa upande wake Mikaili, yeye alidhihirika akitumwa katika kuleta na kupeleka hiki au kile. Kwa mfano yeye ndiye aliyeleta maji yaliyotumiwa kumwoshea Mtume, kisha akaleta tena kifaa cha dhahabu.

Pia kuna malaika aliyeitwa Malik, yeye hana furaha. Ni malaika wa kuzimuni, hulinda lango la moto mkubwa wa ahera. Hufunga na kufungua lango la ahera kwa amri yake Jibrili. Tunakisia kwamba, malaika huwa kama daraja kati ya mbinguni na duniani au kati ya Allah na wanadamu. Mbali na kudhihirisha ukuu wa Allah, wahusika malaika wanadhibitisha mpangilio maalum uliopo mbinguni kwani kila malaika ana wajibu wake. Wahusika hawa pia wanatoa mchango mkubwa katika kujenga maudhui ya dini ya kiislam hasa katika kuwaonya watenda maovu:

Kisha wakaona watu wawi wakila nyama,
Mbili wakiwata nyama mbivu ilio ngema
Jiburilu kamba : ni wazinzi walipokoma
Wake na waume wazingao wasiokoma (ubeti wa 20).

3.2.5 Sifa za Mke mwema

Jibrili na Mtume Mohammed walienda wakamwona Mke mwema ambaye alinukia harufu nzuri iliyopendeza. (ubeti wa 15) Alikuwa msusi, hivyo basi alikuwa anachana nywele ya Mke mwasi asiyekuwa na huruma. Mke mwema pamoja na Watoto wake walitumbukizwa kwenye mafuta yaliyochemka, na harufu nzuri ya kupendeza ilinukia.

Umuhimu wa Mke mwema.

Harufu nzuri ya kupendeza iliyonukia baada ya Mke mwema na Watoto wake kutumbukuzwa kwenye mafuta yaliyochemka ni dhahirisho kuwa duniani kuna watu wema wanaompendeza Mungu. Mwanamke mwaasi asiye na huruma anawakilisha watu wabaya na wasio na utu duniani.

3.2.6 Sifa za Watu waovu

Jibrili na Mtume Mohammed waliwaona watu waovu ambao wanapiga vichwa vyao kwa vyuma vya chuma. Malaika aliwaelezea kuwa hawa walikuwa watu waovu ambao hawakupata wakati wa kusali na waliopuza sala. Jibrili na Mtume Mohammed wanawaona watu waovu wanaovalia matambara, ambao kamwe hawakutoa zaka, ili kuwasaidia wasiojiweza. Mtume anawaona wazinzi au washerati walioshiriki ngono nje ya ndoa, kuna mtu aliyekuwa njiani ambaye anararua nguo za watu wanaopita njiani. Jibrili anamweleza Mtume kuwa hatima ya watu hao ni Jehannamu:

Kisha wakenenda wakaona watu dhamamina,
Jibrili kwamba: watu zao si watu wema,
Wakipondaponda vitwa vyao nyundo za chuma,
Hawatoi zaka, mali yao ya Jehannama(ubeti wa 18)

Umuhimu wa watu waovu.

Watu waovu ni kiwakilishi cha binadamu waovu katika maisha ya kawaida. Wao hawana huruma, hasa kwa wasiojiweza. Hatima yao ni Jehannamu, ambako watasumbuka milele yote. Vile vile wazinzi au washerati wanawakilisha makahaba na washerati waishio duniani leo. Wao huaribu ndoa zao, na hasa kusambaza virusi kama vile vya ukimwi, ambalo ni janga la kitaifa.

Mti uliopo njiani unaorarua nguo za wapita njia ni kielelezo cha watu waovu wanaokaa barabarani kuwangoja wapitao, ili wawadhulumu kwa kuwakosesha amani. Hatima ya uovu wao ni Jehanamu pia.

3.2.7 Sifa za Buraki

Ni mnyama ambaye alimbeba Mtume katika kupanda hadi mbingu ya saba. Ni mweupe, ambaye ni mkubwa kuliko punda lakini mdogo kuliko farasi. Alipokwea mlima, miguu yake ya nyuma hurefuka. Alipoenda kwenye bonde au mteremko miguu ya mbele hurefuka. Ni mtiifu kwa malaika Jibrili na kwa Muhammed kwani alifuata maagizo yote anavyoelekezwa hatua kwa hatua hadi mbingu ya saba: Alimbeba Mtume kwa amri ya Malaika Jibril, alitua na kuondoka katika kila mbingu alipoelekezwa kufanya hivyo. Ana mbawa mbili, amejawa na ushupavu. Alitembeza kwato zake umbali sawia na ndoto/maono aliyoyaona Mtume ndiye aliyempeleka Mtume na kumrejsha toka mbingu ya saba.

Umuhimu wa Buraki

Ni maoni yetu kuwa Mhusika huyu, anatoa nafasi muhimu ya kudhihirisha utukufu wa Allah. Allah ana uwezo wa kutumia kiumbe yeyote atakaye katika kutelezea matakwa yake. Aidha kupitia Buraki upekee au usipesheli wa Mtume unaonekana. kwa mujibu wa utenzi ni yeye tu aliyewahi kubebwa na mnyama wa aina hiyo. Isitoshe upekee huo ni kigezo muhimu katika kukuza mvuto kwa Waislamu, hivyo kukuza imani ya waumini hata zaidi. Buraki ametumiwa kuonyesha baadhi ya wanyama ambao wana usaidizi mkubwa katika maisha ya binadamu kama vile punda, ngamia, ng'ombe na wengineo. Hata hivyo, kuna wanyama wengine ambao ni tisho kubwa kwa binadamu kama vile nyoka, simba na chui. Wanyama hawa huhatarisha maisha ya binadamu.

Wahusika hawa wa mbinguni ni wa ajabu. Katika *Ukawafi wa Miiraji* wao wanawezesha yasiowezekana katika ulimwengu wa kawaida kufanyika. Kwa mfano wao ndio wanaomleta Buraki ambaye anambeba Mtume kwa safari ya mbingu saba. Wahusika hawa wanawezesha matukio yote ya kiajabu kutendeka ambao katika hali halisi hayawezekani kutendeka. Ni mtazamo wetu kuwa pasi na wahusika hao wa kifantasia, kusingekuwa na uhalisiajabu katika *Ukwafi wa Miiraji*.

3.3 Sifa za Mandhari

Wamitila (2008) anasema kwamba mandhari ni mazingira ya kimahali, kiwakati na ya kihistoria ambamo kazi fulani ya kifasihi inajikita. Tunaunga mkono mawazo haya, kwa hivyo tunachukua mtazamo wake katika kuangazia sifa za kiuhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji na Utenzi wa Fumo Liyongo*.

3.3.1 Mandhari ya kisimani

Katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*, mhusika Liyongo alipochomwa sindano ya shaba kitovuni, alizinduka usingizini, akabeba uta na mishale kuelekea kisimani. Alipofika huko, akapiga goti huku akilenga mshale kuelekea mjini. Mazingira ya kisimani yalisalia mahame, watu wakawa hawaendi huko kuchota maji. Ni vigumu, kujua ni kipi kilisababisha Liyongo kukaa kisimani kwa muda mrefu. Wanakijiji walikosa maji kwa sababu, kisimani palikuwa panatisha: walijawa hofu ya kushambuliwa na Liyongo. Watu waliteseka kwa kukosa maji siku kadhaa hadi ikawabidi kumuomba mamake aende ambembeleze. Alipofika Kisimani, aligundua kuwa Liyongo alikuwa mfu.

3.3.2 Mandhari ya mbinguni

Katika *Ukawafi wa Miiraji*, tunakisia kuwa mazingira ya mbingu ya kwanza hadi ya sita huenda yanashangaza na kuogofya. Mazingira ya mbingu ya saba ndiyo yamefafanuliwa zaidi jinsi yalivyoogofya. Katika mbingu hiyo pamejaa mwanga wa nuru na kudura ya Allah. Sifa ya mbingu hii hakuna mdomo uanoweza kueleza. Mtume akiwa katika hali ya mshangao alivutiwa na mmea ulioitwa Sarat ambao ulinawiri vyema kwa upande wa kulia mwa kiti cha enzi cha Allah. Matawi yake yalisambaa zaidi ya umbali wa kati ya jua na aridhi.

Malaika walikuwa wengi zaidi ya mchanga wa pwani. Malaika hao wanafurahi chini ya kivuli cha mti huo, wote wakiwa wanasoma aya za Korani tukufu. Majani ya mti huo ni sawa na masikio ya tembo, matunda yake yalikuwa makubwa kama mitungi, Matunda hayo yalikuwa matamu na meupe kuliko maziwa. Mti huu ulipogubikwa na amri za Allah, ulibadilika na kuwa katika hali ambayo hakuna kiumbe aliyeweza kuufananisha kwa uzuri wake. Kulikuwa na mito mine karibu na mti huo: miwili ikiwa haionekani na miwili ikiwa wazi yaonekana. Mtume

Muhammed waliongozana na Jibrili hadi nyumba ya kusujudia, iliyokuwa na sifa za kupendeza sana. Nyumba ilijengwa na mawe sita ya njano. Walifika mahali ambapo Jibril hawezi kusonga mbele kwani hapo ndipo palikuwa kikomo chake. Muhammed anaendelea peke yake, mwepesi hata kuliko mawazo, alipitia katika uwanja mkubwa uliogawika mara mbili; eneo moja la uwanja huo liliwaka taa na lingine lilijaa giza tupu. Akazidiwa na woga na ukimya kwa sababu ya kuwa pweke. Mara hiyo alijiwa na wimbi la furaha, yaliyofuatia ni manukato mazuri yaliyokusika na Mtume pekee.

3.3.3 Mandhari ya Jehannam.

Malaika Jibrili akamwonyesha Mtume moto mkali, akaona adhabu kali zilizokuwa zikitolewa hadi Mtume akashindwa kustahilimili akapigwa na mshangao hadi akazirai. Jibrili akamkumbatia ndipo fahamu zikamrudia.

Umuhimu

Mandhari haya yanatoa onyo kali, kwa watenda dhambi kuwa wanafaa kukoma kutenda dhambi la sivyo adhabu kali ya moto inawangojea. Aidha ukuu wa malaika unadhihirika kwani yeye hakudhurika kwa moto. Malaika ndiye anayemkumbatia Mtume anapozimia dhidi ya makali ya moto.

SURA YA NNE

SIFA ZA KIUHALISIAJABU KATIKA *UTENZI WA FUMO LIYONGO NA UKAWAFI WA MIIRAJI.*

4.0 Utangulizi

Katika sura ya pili tumeangalia muhtasari wa *Utenzi wa Fumo liyongo* na katika *Ukawafi wa Miiraji na matukio* ya kiajabu ambayo yameibuka. Sura ya tatu tumeshughulikia sifa za kiuhalisiajabu katika *Utenzi wa Fumo Liyongo na katika Ukawafi wa Miiraji*. Sifa za kiuhalisiajabu tutakazozishughulikia ni pamoja na: kuwepo kwa wahusika ambao si wa kawaida, matukio ya kiajabu, kuvunjwa kwa mipaka ya mahali pa kufanyika vitendo. Sifa nyingine ya kiuhalisiajabu ni kule kuwepo kwa hali za kushangasha na zakuogofya. Katika uhalisiajabu huwepo wakati ambao ni wa kistari na wa kiduara. Katika kazi yakifasihi huwepo matukio ya kindoto au ya kifantasia. Mara nyingi wakati wa kazi ya uhalisiajabu hausongi. Mpaka kati ya yanayowezekana, mambo halisia na yasiyowezekana unafutwa au haupo.

4.1 Matukio yanayoogofya na yanayoshangasha.

Katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* kuna matukio ya kiajabu ambayo yameibuka kama njia moja ya kuendeleza utenzi huu. Haya matukio ya kiajabu ni kama vile sifa za unene usio wa kawaida ambazo mtunzi amemminia Fumo Liyongo. Sifa alizopewa Fumo Liyongo zinamwacha msomaji wa utenzi huu na mshangao mkubwa huku akijiuliza kuwa kwa kweli Liyongo ni binadamu, jitu au ni kiungu fulani. Kwa mfano, mwandishi anasema kuwa Liyongo angeweza kutembea kutoka Shaka hadi Pate safari ya mbali kwa siku mbili tu, ilihali binadamu wa kawaida angechukua siku nne. Liyongo anadai kuwa hangeuawa kwa kupigwa mkuki ila kwa kudungwa sindano ya shaba kitovuni mwake, hata anapouawa anabakia kisimani akiwa amepiga magoti huku amewatisha watu wengi bila wao kujua kuwa alikuwa ameshaaga.

Wagalla walijawa na hamu kubwa ya kutaka kumwona Liyongo, hivyo walimwambia Sultani ambaye alimwandikia barua ya wito. Liyongo anaandaa safari ya kutoka Shaka hadi Pate. Anapofika jijini Pate anapuliza banda ya kwanza ilipasuka. Panda ya pili nayo haikustahili, vile vile ilipasuka. Watu wakashangaa mno hadi wakaulizana ni nini kimetokea. Sultani akawaeleza kuwa ni Liyongo amewasili. Liyongo kupuliza banda hadi kupasuka ni tukio la kuogofya na kushangasha pia. Si jambo la kawaida mtu kupuliza banda hadi kutostahimili pumuzi yake. Isitoshe, si banda moja, alipuliza mbili moja baada ya nyingine wakati huo huo mmoja. Aidha banda yenyewe ilitoa sauti ya juu inayotisha ambayo si ya kawaida kiasi cha watu kushangaa na kutaka kujua ni jambo gani la mno limetokea. Liyongo alipofika Pate alitua mkoba alikuwa

amebeba, kwa mujibu wa utendi vitu alokuwa amebeba vingetosha kujaa nyumba nzima. Watu/Wagalla wanapoonu vitu alivyokuwa amevibeba wanashangaa na kujawa na woga. Kwa kawaida, haiwezekani mwanadamu kubeba mizigo iwezayo kujaa nyumba yote, ajabu ni kwamba Liyongo anabeba vitu hivyo kisha akasafiri hadi Pate.

Watu wa ukoo wa Sultani ambao walikuwa wakuu wa vita, walimwogopa sana Liyongo katika vita. Mara tu wanapomwona Liyongo, walijawa hofu, kwa mujibu wa utenzi wengine walitia mkojo kwa woga uliowaingia walipomwona Liyongo. Hivyo hawakuweza kupigana naye kwani alikuwa na uwezo wa kuwapiga wapiganaji wa vita wanaume zaidi ya mia moja. Katika hali ya kawaida haiwezekani mtu mmoja kuwatisha wengine hadi kujikojolea au kuwashinda wapiganaji mia moja kiasi cha wao kutorokea usalama wao. Liyongo kuogofya na kuwa na uwezo mkubwa wa kivita wa kuwatorosha watu zaidi ya mia moja ni tukio la kiajabu.

Sultani alijaribu kwa mbinu kadha kumwangamiza Liyongo, nyingi za mbinu zake hazikufua dafu. Akabaki amesinywa ni kwa namna gani angeweza kumwangamiza Fumo Liyongo. Katika jaribio lake la mwisho alimwahidi mwanawe Liyongo ahadi chungu nzima ikiwa angegundua kile kiwezacho kumdhuru babake. Katika kubaini haya, Liyongo anajiwa na mwanaye ambaye anamweleza kuwa hawezi kudhurika wala kuuliwa kwa silaha yoyote ila kwa sindano ya shaba ikitiwa kitovuni mwake. Kwa mujibu wa utenzi wenyewe, hili ndilo tendo la pekee litakalomua Liyongo. Katika maisha ya mwanadamu wa kawaida, haiwezikani kutouliwa au kutodhurika kwa silaha zingine. Ukweli ni kwamba silaha yoyote inaweza kusababisha maafa au maumivu kwa mwili wa mwanadamu. Huu ni mfano wa tukio la kushangasha na kuogofya katika utendi huu.

Fumo Liyongo alikuwa na uwezo wa kutambua mawazo yaliyomo akilini mwa watu, kujua yale matukio yakayotokea, yatakayowapata watu au yale ambayo yangempata baadaye. Kwa mfano alijua kuwa mwanawe amedanganywa kwa kupewa zawadi ili aje kumsaliti. Liyongo alimwonya kwa hili na akamwambia kuwa maisha yake yatamharibikia. Mbali na mwanawe kukataa ukweli huo kata kata, kulingana na utenzi ni kweli kuwa hivyo ndivyo hali ilivyokuja kumtendelea. Alisalitiwa na jamii yake jinsi alivyomsaliti babake na kufukuzwa aende mbali na mji. Ahadi alizopewa za kuonzwa bintiye Daudi Mringwari hakutelezewa. Hatimaye anaugua ugonjwa wa ajabu usiokuwa na tiba. Matukio haya katika utendi ni ya kuogofya na kushangaza.

Wasanye na Wadahalo walipomdanganya kuwa wao ni marafiki kwa hivyo aupande mkoma, Liyongo aligundua mbinu hii na kuwadanganya kuwa yeye ni maskini na hataweza kulisha kiko. Tamaa yao ilikuwa akiukwea mkoma wamfume mishale. Aligundua uwongo huo kwa hivyo akaliangusha tawi nzima la mkoma kwa kulifuma mshale bila kukwea mkomani. Isitoshe akiwa bado anaishi Pate Sultani anapanga njama ya kumwangamiza, lakini Liyongo anatambua njama hii hivyo anapahama Pate na kukimbilia mwituni. Uwezo huu wa kutambua mipango ya watu/mtu iliyomo akilini ni sifa ya kushangasha na kuogofya.

Liyongo ana kimo kikubwa cha ajabu; ni mnene, pandikizi la mtu. Kwa mujibu wa utenzi Wagalla walimfikia magotini. Walipomwangalia walikubali kuwa ni mtu mnene kweli. Wagalla wanatamani sana mbegu yake, kumwomba awaolee msichana wao. Kimo cha Liyongo ni muujiza wa aina yake kwa sababu Wagalla wanashangaa kuona alivyokuwa mkubwa. Katika dunia halisi hapajakuwa na mtu mwenye ukubwa wa Liyongo. Tambo la mwili alilokuwa nalo Liyongo ni la kushangasha na kuogofya mno.

Kifo cha Liyongo ni muujiza mtupu. Alichukua uta na mshale na kuondoka mbio mbio kuelekea kisimani, huku aikimtafuta muuaji. Alipofika karibu na kisima, analenga mshale tayari kuufuma. Watu wengi walipoona, wanatorokea mbali hata hawakukaribia kisimani. Watu walitaabika kwa kukosa maji kwani waliogopa kwenda kisimani alipofika Liyongo. Katika hali ya kawaida haiwezekani mtu awe ameaga na aweze kupiga goti, ashike upinde na mshale, kisha asimame wima kwa goti asianguke na awatishie watu walio hai.

Liyongo alifaulu kukereza minyororo, kwa tupa kiasi ya askari kutosikia au kubaini si jambo la kawaida. Isitoshe baada ya kuikata minyororo watu wengi walikimbilia usalama wao wakiwemo askari walinzi wa gereza. Alitembea huru huria kutoka kwenye kituo cha askari hadi anafika barabarani. Liyongo ana sifa ya kucheza ngoma ambayo ni ya kipekee, ilikuwa na umaarufu usiokuwa wa kawaida. Ni ajabu kuwa hata baada ya kifo chake, jamii ya Waswahili inaendelea kusherekea na kuimba nyimbo zake hadi hii leo, kwa mfano:

Pani kiti nikae kitako,

Tumbuize wangu mananazi
Tumbuize wangu manamke
Mpangua hamu na simanzi (utumbuizo wa gungu aya ya kwanza)

4.2 Matukio ambayo yanaogofya na kushangasha katika *Ukawafi wa Miiraji*.

Malaika waliomjia Mtume hawakupitia mlangoni, walimjia Mtume kwa namna ya ajabu kwa kupitia paani. Haileweki jinsi walivyoweza kupitia hapo na kumjia Mtume. Aidha haifahamiki ikiwa walivunja paa au hawakulivunja. Haiwezekani kwa binadamu wa kawaida kuingia paani bila kubomoa kwa kutumia vifaa maalumu. Lakini kwa muda mfupi kabisa, malaika wanamjia mtume na kumwamsha mara ya kwanza, mara ya pili na mara ya tatu.

Kuna masafa marefu yasiyokadirika kati ya dunia na mbingu. Kwa sababu ya umbali uliopo, inaaminika kuwa itachukua muda mwingi sana ili kuifikia mbingu. La kushangasha ni kwamba Mtume anasafiri hadi mbingu ya saba na kurudi kwa usiku mmoja tu. Katika maisha ya kawaida haiwezekani mtu yeyote kuwa na uwezo wa kwenda mbinguni wala hatujapata ushahidi wa mwanadamu aliyewahi kwenda mbingu ya kwanza hadi ya saba. Aidha haiwezekani mtu kusafiri kwa usiku mmoja tu.

Mtume Muhammed alisafiri kwa mnyama anayefanana na farasi lakini mwenye mbawa. Kwa mujibu wa utendi, mnyama huyo ndiye aliyembeba Mtume na alikuwa na uwezo wa kupanda hadi mbinguni kwa kasi ajabu. Ni mnyama spesheli ambaye ni mtume tu aliyewahi kumtumia katika kupanda kipandio cha kuelekea mbinguni. Katika maisha halisi, hatujapata ushahidi wa kuwepo kwa mnyama wa ajabu mwenye maumbile kama ya Buraki.

Mtume alipasuliwa kifua na malaika, akatakazwa kisha akashonwa. Kulinhana na *Ukawafi Wa Miiraji* hapakuwa na alama yoyote iliyosalia ya kuonyesha kuwa pengine mtume amekatwa au kushonwa. Hatimaye alitiwa muhuri wa utume halafu akaonyeshwa mnyama Buraki ambaye anaambiwa ampande tayari kwa safari. Hali ya Mtume kupasuliwa kifua na kushonwa mara hiyo hiyo na jeraha kupona bila alama yeyote kuonekana ni tukio la ajabu. Aidha Mtume anakuwa na ujasiri wa kumpanda buraki tayari kwa safari.

Tukio lingine la kiajabu ni pale ambapo Mtume alipita katika mbingu zote katika kila mbingu alikutana na manabii tofauti tofauti. Safarini aliona matukio mbalimbali ya kushtusha ambayo malaika Jibrili anampa fasiri yao. Kwa mfano; waliona mto wa damu na ndaniye mlikuwamo watu. Waliwaona watu mbalimbali, kuna wale waliokatwa ndimi zao kwa makasi kisha zikaota wakati huo huo. Pia waliona watu waliojikwaruza nyuso zao kwa kucha, wakaona watu waliokuwa wanakula nyama mbichi na kuiacha iliyopikika vyema. Mtume na jibrili waliona matukio mengi ya kuogofya wakiwa safarini huku Malaika Jibrili akimfasiria Mtume maana zao na ni kwa nini hayo yalitokea.

Mtume kushuhudia Jehannam ni tukio la kushangasha. Jibril na Mtume wakiwa safarini walikutana na Malik ambaye ni bawabu wa peponi. Kisha Jibril alimwambia Malik afungue lango la Jehannam. Alipolifungua, Mtume aliona moto mkubwa na mkali ulioweza kuyeyusha hata mawe. Alionyeshwa adhabu kali wapewayo watu hadi Mtume akashindwa kuhimili. Kutokana na makali ya moto huo, Mtume alipoteza fahamu ndipo malaika alipomwauni.

Pia Mtume alionyeshwa peponi ambapo mfanowe hajawahi kuona tena. Peponi palipambwa kwa fedha na dhahabu nyingi anuwai. Hatimaye Mtume anaenda juu zaidi ya mbingu saba hadi mahali kunakozidi famahamu za binadamu. Hili ni tukio la kushangasha kwa namna ya kipekee. Mtume anaendelea na safari hadi kipeo cha juu ambapo hata malaika Jibril hakuruhusiwa kufika huko.

Matukio haya ya kushangaza yameshamiri mno katika *Ukawafi wa Miiraji*. Mtume alipata nafasi ya kipekee ya kuonana uso kwa uso na Allah. Aidha walifanya mazungumzo ambapo Mtume anapewa sala hamsini kwa ajili ya umma wake. Alienda kwa Mtume Musa ambaye alimshauri arejee kwa Allah azipunguze. Allah alikubali kupunguza sala hizo, mara ya kwanza Allah alipunguza sala tano, Mtume anaporejea kwake mara ya pili Allah alipunguza sala hadi zikasalia tano kwa siku. Mtume kupokezwa sala ni tukio la kuogofya mno. Ni suala la ajabu, ambapo Allah mwenyewe alizipunguza sala hadi tano kwa siku. Mtume alionyesha ushujaa wa kipekee kwa kuweza kuzungumza naye Allah. Kwanza alipopewa nafasi anasema haja ya moyo wake, hakupoteza muda. Aliwasilisha takwa lake kwa Allah. Kisha akamsihi Allah kuupunguzia umma

wa Mtume sala kwa siku. Jamii ya Waislamu wanaamini kuwa hakuna mwanadamu, awezaye au aliyewahi kufanya matendo kama ya Mtume Mohammed ndio sababu ni matukio ya kipekee.

4.3 Mandhari ambayo yanaogofya na kushangasha

Mandari ya mbinguni yanaogofya na kushangaza, japo kuna machache yaliyotajwa katika mbingu ya kwanza hadi ya sita, tunakisia kuwa huenda mbingu hizo zilimwogofya Mtume mno. Maajabu aliyoyaona Mtume, yamedokezwa katika mbingu ya saba, ambapo Mtume anasema hata malaika hangeweza kuendelea mbele ila yeye tu. Anaponaendelea peke yake, anakuwa mwepesi hata kuliko mawazo, anapitia katika uwanja mkubwa uliogawika mara mbili; eneo moja la uwanja huo linawaka taa na lingine limejaa giza tupu. Anazidiwa na woga na ukimya kwa sababu ya kuwa pweke. Mara hii anajiwa na wimbi la furaha, yaliyofuatia ni manukato mazuri yaliyonusika na Mtume pekee. Mazingira haya yanamtia Mtume hofu na woga kweli kweli.

4.4 Kuvunjwa kwa mipaka ya mahali katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*

Katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*, mhusika Liyongo hajitokezi katika mktadha finyu wa jamii moja. Hali hii imejitokeza ili kuondoa ufinyu wa ujumbe ili usiwe wa watu au wa jamii moja tu bali uwe kwa manufaa kwa watu wengi. Watu wanafaidika kutokana na tamaduni na desturi mbalimbali, wala si tamaduni au mila finyu za jamii moja. Hadi hii leo, jamii yingi zinampigania Fumo Liyongo na kudai kuwa ni wao. Kwa kila namna wanajamii hao walitaka kutambulika au kuhusishwa na ukoo wa shujaa huyu. Kwa hivyo, watu wengi wananufaika na sifa za shujaa huyu, bila kuwepo na mipaka ya ukoo fulani, mipaka ya mahali au jiji fulani. Liyongo ni mhusika wa jamii pana ya watu wanaotoka katika makabila mengi wenye mila, desturi na tamaduni tofauti tofauti. Katika utenzi huu Liyongo anajitokeza katika jamii ya Waswahili, Wapokomo, Wamijikenda, Wagalla na wengine na hivyo kuvunja mipaka ya mahali.

Kuna kuvunjwa mipaka ya kimahali katika utenzi huu kwa sababu matukio yaliyomo hayajajikita katika mahali mahususi. Kwa mfano mtunzi anazungumzia mandhari ya kisimani anapofia Liyongo, mazingira ya gerezani ambapo Sultani anamtia Liyongo, akingojea kuuliwa. Liyongo anapogundua njama ya Sultani ya kupanga kumdhuru anahama Pate na kutorokea mweituni ambapo anaishi na Wasanye na Wadahalo. Liyongo anasafiri kutoka bara kuelekea Pate.

Tena anarejea bara anapobaini njama ya Sultani ya kutaka kumdhuru. Ni wazi kuwa utenzi huu unarejelea matukio yanayotendeka katika mazingira mbalimabli na hivyo kuvunja mipaka ya kimahali. Wanajamii pia walitoka nyumbani mwao, ili kwenda kuchota maji kisimani hivyo wakawa wametoka mahali pamoja na kuelekea kwingine. Katika kudhihirisha kuvunjwa kwa kanuni hii, mtunzi anasema kuwa Liyongo alizaliwa Siu, kisha akaenda Pate kutembea na akakumbana na kifo chake kwa Mwana:

ya Liyongo hukwambiya
Siu alikozaliwa
Pate akitembeleya
Kwa Mwana akafiliya (ub.230).

Sifa nzuri za Liyongo pia zinafahamika mbali na karibu. Sifa hizi hazikubakia kule Liyongo alikozaliwa tu. Wagalla waliposikia sifa hizo wanatamani kumwona hata wanatamani mbegu yake. Wanataka awaolee msichana wao. Sultani naye anajawa na hofu ya kuondolewa mamlakani, kwa sababu ya sifa nzuri za Liyongo zilizoenea ambazo zilimpelekea kupendwa na watu wengi. Watu wa karibu na wa mbali, watu waliotokana na ukoo wake na wasiotokana nao walizienzi nyimbo za *Gungu* alizoziimba Liyongo. Mapenzi ya nyimbo hizo yalivunja mipaka ya mahali kwa kuimbwa na jamii nyingi. Inasemekana kuwa baadhi ya jamii za waswahili zingali zinaimba nyimbo hizo hadi hii leo.

4.5 Kuvunjwa kwa mipaka ya mahali katika *Ukawafi wa Miiraji*

Matukio katika *Ukawafi wa Miiraji* hayajajidhihirika katika kijiji kimoja, nchi, bara, jumuiya au bara moja bali ni matukio yenye upana wa dunia nzima. Hali hii imejitokeza ili kuondoa vikwazo vya kitamaduni, mila na desturi za jamii moja au mbiliambazo ni finyu. Kuna kuvunjwa kwa mipaka ya mahali. Hii ni kwa sababu safari ya Miiraji inaanzia duniani na kuelekea mbinguni. Kwa hivyo, matukio katika utenzi huu hayajajikita katika mandhari fulani mahususi. Ujumbe wa wito wa Mtume ulifanyika duniani, alitakaswa akiwa duniani na safari yenyewe inaanza kuelekea mbingu ya kwanza hadi mbingu ya saba na kurejea duniani.

Sifa za Mtume Muhammed zilisambaa kote duniani na mbinguni. Kwa mujibu wa utenzi huu Mohammed ndiye Mtume wa pekee wa Allah, ambaye anatambulika. Yeye ndiye Mtume wa kwanza na wa mwisho zaidi yake hakuna mtume mwingine. Sifa hizi za Mtume zinajulikana

mbinguni na kwa mataifa ya Kiislamu duniani na hivyo kuvunja mipaka ya mahali. Mtume alijiwa na malaika akiwa duniani- Jerusalem, usiku alipokuwa amelala, alijiwa mara tatu, kisha anatakaswa. Anapotakazika anapanda Buraki na kulelekea mbingu ya kwanza. Mara kwa mara, aliwaongoza malaika katika sala. Alipofika katika mbingu ya kwanza alipokewa naye Adam ambaye alimkaribisha kwa heshima na upendo. Safari ikaendelea hadi mbingu ya pili ambapo alikutana nao Yesu na Yahya ambao waliinuka kumpokea Mtume. Kisha akendelea hadi mbingu ya tatu, ambapo walipokewa na Yusufu. Kisha akaendelea hadi mbingu ya nne ambapo alilakiwa naye Idirisi. Wakaenda mbingu ya tano ambapo walipokewa na Haruno ambaye aliwakaribisha kwa taadhima kubwa. Wakasema sala kisha wakaelekea mbingu ya sita. Walipofika walipokelewa na Musa. Mtume alionyeshwa jeshi la Musa ambalo hakuona mwisho wake. Kisha akaridhishwa jeshi hilo kubwa kuwa lake. Hatimaye wakafika mbingu ya saba. Huko walipokewa na Abraham ambaye alimtaja Mtume kama nduguye. Mtume akaendelea hadi kipeo cha safari yake ambapo alipewa sala alizoomba zipunguzwe hadi tano na Allah. Baada ya kupewa sala hizo alirejea ili kuiletea jamii yake na dunia nzima. Matukio ambayo tumeyajadili yanaonyesha kuvunjwa kwa mpaka wa mahali.

Safari ya Mtume inaanza duniani kuelekea mbinguni, anapewa sala naye Allah na kisha kurejea duniani. Hakuna mpaka katika safari hiyo ya duniani na mbinguni. Aidha jeshi la Musa ambalo Allah anampatia Mtume halina mwisho wake. Mtume anajaribu kutaka kuona mwisho wake, lakini anakosa mpaka wa mahali ambapo jeshi lenyewe limeishia. Sala anazopokezwa Mtume, zinavunja mipaka ya mahali kwa sababu anazileta duniani kwa ajili ya watu wa jamii yake. Watu hao wanaweza kuwa Waislamu au makafiri. Sala ambazo zinafaa watu wote duniani bila kuzingatia mipaka ya mahali. Kwa mifano tuliyoitoa, kwa maoni yetu tunaonelea kuwa mpaka wa mahali umevunjwa na haupo.

4.6 Matukio ya kifantasia katika *Utenzi wa Miiraji*.

Katika utenzi huu, kuna matukio ambayo yanawezekana katika ulimwengu wa kimawazo. Huenda mwandishi alipandwa na mihemko ya kimawazo. Mtume kupasuliwa kifua na kushonwa wakati huo huo, awe amepona kabisa alama yeyote isionekane ni tukio linalowezekana katika fikra tu. Hii ni kwa sababu namna mwandishi alivyoeleza matukio hayo haiwezekani kutendeka katika hali halisi kwa mtu yeyote duniani.

Mtume alipanda Buraki ambaye alimsafirisha hadi mbinguni. Akiwa safarini aliona matukio mbalimbali ambayo ni ya kimawazoni tu. Mtume alionyeshwa Jehannam ambapo aliona moto uwezao kuteketeza hata mawe. Ndaniye aliwaona watu ambao ni waovu. Pia mtume alionyeshwa watu ambao walikatwa ndimi zao na wakati huo huo zikamea tena. Aliwaona watu walioparura nyuso zao na kujiumiza vibaya. (ub.28-33), Malaika alimweleza kuwa hao ni waovu siku ya kiama watabaki na mifupa mitupu nyusoni mwao. Waliendelea na safari hadi mbingu ya kwanza. Alipokewa na Adamu. Kisha waliendelea hadi mbingu ya saba, ambapo Abraham aliwalaki. Tena Mtume alipata nafasi ya pekee ya kuzungumza na Allah, ambaye alimpa sala. Mtume alimrai Mungu ambaye alikubali kuzipunguza. Matukio ambayo tumetaja na mengine mengi katika utenzi huu ni ya mawazoni. Hivyo, yanawezekana katika hali ya kifantasia na haiwezekani matukio kama hayo kutendeka katika ulimwengu halisi. Tunatarajia kuwa matukio haya na mengine katika utenzi yameweka wazi sifa za uhalisiajabu ambapo mengi ya matukio hutendeka kutokana na mtunzi kupandwa na mihemko ya kinjozi.

4.7 Matukio ya kifantasia katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*.

Katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*, matukio mengi yanayozungumziwa ni ya kifantasia, kwa sababu sifa za unene, sifa za kubashiri mambo alizo nazo Liyongo, sifa za uwezo au nguvu za kimwili ni za kufikirika tu. Mtunzi anasema kuwa Liyongo alikuwa na uwezo wa kubeba vitu ambavyo vingejaa nyumba nzima (ubeti wa 37). Vile vile alitembea kwa haraka mno; usiku au mchana angetembea kutoka Shaka hadi Pate kwa siku mbili tu. Sifa ya Liyongo ya kutodhurika kwa silaha yoyote ni tukio lisiloshawishika katika hali halisia. Lawezekana tu katika mawazo. Liyongo angewapiga maadui wake, huku wao wakimchoma mkuki na silaha nyinginezo asidhurike. Walijaribu kumuua lakini ikawa kazi bure. Madai kuwa ni sindano ya shaba ndio iwezayo kumdhuru Liyongo ni ya kifantasia. Aidha Liyongo kuyajua mawazo ayawaziayo mtu na matukio ya baadaye ni sifa aliyo nayo ambayo ni ya kifantasia. Kwa mujibu wa *Utenzi wa Fumo Liyongo* aliweza kubaini yatakayomfika mwanawe baadaye, alikuwa ameshajua mipango ya mwanaye ya kumsaliti. Aidha Liyongo alijua mapema kuwa Sultani alipanga kumdhuru ndio akatoroka Pate:

Liyongo akatambuwa,
Huzengea kuuawa,
Pale pate kayepuwa,

Barani akitembea (ubeti wa50)

Pia anagundua njama ya Wadahalo na Wasanye ya kutaka kumuua kwa kumfuma mshale. Sifa hii ya Liyongo kujua wanayowazia watu kumhusu ni ya kufikirika tu.

4.8 Wakati hausongi katika kazi ya uhalisiajabu

Matukio katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* wakati hausongi kwani muda wa matukio katika utenzi yalichukua haueleweki. Mtunzi hajafafanua kuwa ni muda kiasi gani Liyongo alitiwa gerezani. Hatujui liyongo alikaa mweituni miaka au siku ngapi. Aidha vipindi alivyoishi katika maisha yake havijabainishwa katika utenzi. Kwa hakika kipindi cha wakati kilichotajwa katika utenzi ni siku mbili tu ambazo Liyongo alisafiri kutoka Shaka hadi Pate. Lakini matukio yote kwenye utenzi hayajulikani ikiwa yalichukua miaka, siku, majuma, miezi au saa. Hata Liyongo anapoaga, mtunzi anadokeza kwamba watu wanaomboleza lakini hataji ni kwa kipindi cha muda gani.

Katika utenzi wa *Ukawafi wa Miiraji*, mbali na mtunzi kueleza kuwa safari ya Mtume ilichukua usiku mmoja tu, yapo matukio mengine ambayo muda yalichukua haueleweki. Kama vile, mtunzi hakufafanua ni saa ngapi Mtume alitumia akiwa katika mbingu ya kwanza, ya pili, ya tatu hadi ya saba. Yeye anadokeza kuwa Mtume alisafiri hadi mbingu ya saba. Aidha hatujui ni muda wa kiasi gani alichukuwa alipokuwa anapewa sala, akarudi kwa Allah, anashuka hadi mbingu ya sita alipo Musa, tena akarejea kwa Allah mpaka zikapunguzwa kuwa sala tano kwa siku. Matukio mengi katika utenzi huu muda hausongi kwani hatulekei kufahamishwa ni tukio lipi lilichukua muda gani.

4.9 Upanuaji wa mwanda wa kisimulizi

Wamitila(2008) anatoa rai kuwa, huwezi kuhusisha matendo ya fasihi ya ulimwengu wa kifantasia au ulimwengu wa kufikirika na matukio ya ulimwengu dhanifu yaingiliane na matukio ya ulimwengu halisi.

Katika *Ukawafi wa Miiraji*, Sifa hii ya upanuaji wa mwanda ya kisimulizi inakiukwa kiasi kwamba mtunzi anazungumzia matukio ya mbinguni na ya duniani bila kuweka mpaka kati yao. Matukio ya duniani yanaingiliana sana na matukio ya mbinguni. Isitoshe si matukio ya mbingu moja tu bali ni mbingu ya kwanza, ya pili hadi ya saba. Mbingu saba na dunia zinaingiliana kiasi

cha kufikirika kuwa ni miji au mitaa miwili jirani. Kujiwa kwa Mtume usiku, kupewa ujumbe, kutakazwa na kuanza safari kutoka Jeruselemu hadi mbingu ya saba inachukua muda mfupi mno. Kwa hakika hizi ni sehemu mbili zilizotengana kwa mbali sana. Lakini katika utenzi huu, kipindi cha usiku mmoja anaochochukua Mtume kinavunja mpaka wa mawanda wa kisimulizi.

Aidha, Mtume Mohammed anadhirisha kuvunjwa kwa mpaka huu alipofika katika mbingu ya sita, ambapo Musa alimshauri arejee kwa Allah kwa sababu watu wa jamii yake hawangeweza kumudu sala hamsini kwa siku. Alipomwomba Mola wake kuzipunguza sala hizo, alikubali kuondoa sala tano. Mtume alirejea alipokuwa malaika Jibrili ambaye anamwongoza tena hadi mbingu ya sita kukutana na Musa. Wakati huu Musa alimshauri Mtume kwenda kwa Allah mara ya pili ili sala hizo zipunguzwe zaidi. Bila kupoteza wasaa anarudi huko huko katika mbingu ya saba ambapo Allah alikubali kupunguza sala hizo hadi tano. Mtume alisafiri mara kadha kwenda mbingu ya saba na kurudi kisha kurejea huko kwa muda mchahe mno. Mbingu hizi mbili zilisimuliwa kwa namna inayoashiria kuwa ziko karibu sana kama miji jirani. Safari ya Mtume kwenda mbingu ya saba na kurejea tena na tena, ni dhihirisho tosha la kuonyesha kuvunjwa kwa mpaka wa mawanda ya kisimulizi. Sehemu hizi mbili zinahusisha matukio yaliyotendeka kwote kana kwamba ziko pahali pamoja.

SURA YA TANO

UMUHIMU WA SIFA ZA KIUHALISIAJABU KATIKA UKAWAFI WA MIIRAJI NA UTENZI WA FUMO LIYONGO

5.0 Utangulizi.

Baada ya kuangazia sifa za uhalisiajabu katika, *Utenzi wa Fumo Liyongo* na *Ukawafi wa Miiraji* tumedhamiria kutathimini umuhimu wake miongoni mwa wanajamii. Sifa hizi za uhalisiajabu huadilisha wanajamii. Wanajamii huwa na matumaini ya kuishi na kufurahia maisha mema ya baadaye kuliko ya sasa. Watu huburudika, hupendana na kujitambulisha kwa kuhusishwa na sifa hizi. Sifa hizi hutawala mifumo ya kijamii kama vile dini, elimu, siasa, mila, tamaduni, na mifumo mingine. Tumesukumwa kuamini kuwa sifa hizo zinaweza kuwa na umuhimu mkubwa kwa wanajamii kama vile:

5.1 Fahari kwa wanajamii na waumini wa dini.

Uhalisiajabu ni fahari kubwa kwa Waumini wa dini husika, kwa kuwepo kwa sifa hii, waumini hujawa na majivuno ya imani zao katika dini wanayoshiriki. Kwa mfano, katika *Ukawafi wa Miiraji*, waumini wa dini ya Kiislamu, wanafaharikia sifa zinazomwandama Mtume Muhammed. Sifa anazopewa Mtume, zinawafurahisha wafuasi wake ambao ni Waislamu. Mtume anapewa nafasi ya kipekee ya kupanda mbingu zote saba. Mtume ndiye aliyepata nafasi ya kipekee ya kuzungumza na Allah. Aidha kwa mujibu wa utenzi wenyewe yeye, ndiye Mtume wa kwanza na wa mwisho mbele ya yake au nyuma yake hapana mwingine. Hali hii ya upekee wa Mtume Muhammed inawafanya wafuasi wake kuwa na furaha tele kwa imani ya dini yao. Abullah (1882-1935) anasema, Koran na usemi wa Mtume ni hekima isiyo kikomo kwa jamii itakayodumu milele. Tunakubaliana na maoni ya mtaalamu huyu, japo madai yake lazima yahusishwe na mwislamu mwaminifu, madai yanayoungwa mkono na Ukawafi wenyewe (udibaji katika *Ukawafi wa Miiraji*). Dini ya kiislam imeshamiri kwa watu wote na kabila zote duniani. Kusambaa huku kunatokana na watu wengi kuionea fahari na kutaka kujihusisha na sifa za Mtume Muhammed.

Mtume kujiwa na malaika, kuamshwa mara tatu, kupasuliwa kifua, kutakaswa kisha kushonwa ni tukio la uhalisiajabu ambalo linawafanya wafuasi wa dini ya kiislamu kuwa na fahari. Tukio hili linawafanya waumini hawa wawe na majivuno kwa sababu wanaamini kuwa hakuna mtu mwingine yeyote ambaye amewahi kujiwa na malaika kama alivyojiwa Mtume. Swala hili la kutofananishwa na mwingine ni la kujivunia mno hasa kwa wafuasi wake (sura 17:1). Mtume Muhammed kubebwa na Buraki ni jambo la kujivunia. Kwa mujibu wa utenzi, hapajawahi kuwepo na mnyama kama Buraki, mwenye sifa za kipekee. Kwa misingi hiyo tunakisia kuwa, pengine Allah aliimuumba mnyama huyu kwa ajili ya Mtume pekee katika usiku huo wa Miiraji.

Mtume kuteuliwa naye Allah kwenda hadi upeo wa juu kabisa katika safari ya mbingu saba ni tukio la kujivunia. Mtume Muhammed anachaguliwa miongoni mwa umati wa watu duniani kote. Isitoshe anapaa hadi mbingu ya saba, hata zaidi ya malaika mkuu Jibrili ambaye hakuruhusiwa kuufikia upeo Mtume alifika. Kwa mujibu wa *Ukawafi wa Miiraji* Mtume alipata nafasi ya kuonana na Allah uso kwa uso alipokuwa anapewa sala. Kwa tukio hili, wafuasi wa dini hii hawana budi kujivunia. Aidha mazunguzo yalifanyika huku Mtume akienda mbingu ya

sita na kurudi kuzungumza na Mola wake hadi alipompunguzia sala. Ni tukio la kujivunia kwa sababu wafuasi wa dini ya Kiislamu wanasali idadi ya sala hizo kwa uaminifu hadi hii leo. Muhammed ana ushujaa wa kujadiliana na Allah kuhusu idadi ya sala angepelekea umma wake. Majadiliano ya Mtume na Allah hayakufanyika mara moja tu bali mara kadhaa. Hili linamsawiri kama shujaa wa dini ya Kiislamu, kwa hivyo wafuasi wake wana kila sababu ya kujivunia shujaa wao.

Katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* sifa za uhalisiajabu zinasababisha jamii iliyomzaa na kumlea Liyongo kutambulika. Aidha sifa hizi za kiajabu zinawakilisha jamii yake katika ngazi ya kitaifa na kimataifa. Kulingana na maoni yetu, haiwezekani kupambanua sifa za kiajabu za Fumo Liyongo, pasi na kutaja mfumo mzima wa jamii ya Waswahili. Kwani sifa hizo ni kama viwakilishi vya jamii hiyo. Jamii ya Waswahili inatambulika kote duniani kutokana na kutaja sifa za ajabu za Fumo Liyongo. Ni maoni yetu kuwa sifa za Fumo Liyongo ni muhimu kwa jamii ya Waswahili ambapo iwapo zitaondolewa jamii husika itabakia na pengo lisilozibika milele. Pengine mtu au watu huenda wakakosa kufahamu sifa za Waswahili pasipo kutaja sifa za Fumo Liyongo. Baadhi ya mila za jamii ya Waswahili zimejikita katika sifa za shujaa huyu. Hata kama Liyongo aliishi miaka mingi ilyopita, sifa zake za kiajabu ndizo zilizosababisha jamii ya kimataifa kuvutiwa na jamii ya Waswahili. Kwa mfano Edward Steere (1970), miongoni mwa wazungu wengine walikusanya taarifa kuhusu Liyongo na kuzihifadhi katika maandishi.

Kwa upande wake Steere (1870; VI) anatoa rai kuwa Waswahili wanajitambulisha pakubwa na Liyongo. Kujitambulisha huku kunatokana na sifa za kushangasha alizokuwa nazo Liyongo, kwani pasipo sifa basi mtu hatambuliki tena. Sifa zake za kiajabu bado zingalipo, miaka mingi baada ya kifo chake. Sifa zake zingali zinaathiri hisia za nafsi za watu katika jamii ya Waswahili. Wasegeju, Wapokomo, na Wabajuni wote kila mojawapo wa jamii hizi wamo mbioni kutaka kujitambulisha na Liyongo kwa sababu ya sifa za kushangaza zilizomwandama. Hata hivyo Liyongo alionekana kuegemea katika jamii ya Waswahili ambayo ilimwajabia mno mbali na kumwonea fahari.

5.2 Kitambulisho cha kidini na kijamii.

Katika *Ukawafi wa Miiraji* sifa za kiuhalisiajabu ni kitambulisho cha kidini hasa dini ya Kiislamu. Ni mtazamo wetu kuwa, kila imani duniani ina sifa zinazoitambulisha. Tumegundua kuwa dini ya Kiislamu ina sifa ambazo zinajitokeza katika *Ukawafi wa Miiraji* na ambazo zinaipatia dini kitambulisho. Aidha safari ya Miiraji ni mojawapo ya sherehe ambazo zinasherekewa na waumini wa kiislamu hadi hii leo. Waumini hukusanyika hasa nyakati za usiku huku wakikaririana safari ya Miiraji. Nchi zingine duniani kama vile Indonesia huesabu siku kwa kuzingatia kalenda ya Kiislamu na kuuweka usiku wa Miiraji kuwa siku kuu (siku ya ishirini na saba ya mwezi wa Rajab) Kwa kufanya hivyo jamii/nchi, hujitambulisha na imani ya kiislamu. Mtume Muhammed anajiwa na Malaika ambao wanamtakasa, kisha kumuamrisha apande Buraki kwenda mbinguni ambaye ni mhusika katika utenzi. Inasadifu kuwa yeye ndiye kiongozi Mtume wa kipekee aliyetambulika kwa waumini wa dini ya kiislamu. Aidha miji aliyohusishwa nayo Mtume Muhammed kama vile Makkah ni kitovu kikuu cha dini ya kiislamu. Kuna mshikamano wa moja kwa moja wa idadi ya sala alizopokea Mtume Mohammed na zile ambazo zinashirikishwa na waumini wa dini ya kiislamu. Ni wazi kuwa kila muumini wa dini hii anajitambulisha na Mtume Muhammed.

Malaika Jibril, Allah, mitume kama Isa, Idris, Harun, Musa na wengine ni wahusika wa kiajabu ambao wametajwa katika Korani tukufu kama mitume wakuu, kutajwa huko kunahusu mchango wao katika kuisambaza dini ya Kiislamu (Sura19:28). Mungu anawaamrisha Malaika Jibril na wengine kumjia Mtume Muhammed. Mjoo huu ulikuwa ndio mwanzo wa safari muhimu katika kuteuliwa kwa Mtume Muhammed. Safari hii iliandaliwa kwa ajili ya Mtume kwenda kuchukua sala. Sala ambazo ni kigezo muhimu katika dini. Aidha Mtume alionyeshwa mazingira ya ahera jinsi yalivyostaajabisha. Kuna watu anuwai ambao walipewa adhabu mbalimbali kulingana na matendo yao duniani. Haya ni matukio yanayofungamana na dini ya kiislamu kwani waumini wa dini ya kiislamu wanaamini kuwa Mtume Muhammed ndiye Mtume wao. Aidha wao husali mara tano kwa siku. Ni maoni yetu kuwa waumini wa Kiislamu wanakubaliana na matukio haya ya kiajabu kuwa ya kweli na wanajenga imani yao kwayo.

5.3 Ukombozi, uzalendo na undugu baina ya wanajamii.

Katika *Ukawafi wa miiraji*, kuna matukio ya kushangasha ambayo yanamzingira Mtume Mohammed. Tukio la Mtume kupanda mbinguni linavutia watu wa makabila na mataifa mbalimbali duniani. Watu hawa wametokana na tamaduni tofauti tofauti ambao hatimaye hujumuika katika imani moja kwa misingi ya kidini. Aidha wafuasi hawa hawatoki katika taifa wala bara moja bali wanatokana na mabara na mataifa tofauti tofauti. Safari ya Miiraji imewavutia watu wa mila na desturi tofauti tofauti katika dunia nzima.

Katika Koran tukufu, Allah anauita undugu wa Waislamu (Mu'minoon), lenye maana kuwa wale wanaomwamini Allah na Mtume wake wamejumuika kwa undugu wa kiislamu. (Koran sura 49:10) Aidha anaongezea katika kusema kuwa wafuasi wa kiislamu anawataja kuwa (awliyyaa') lenye maana wafuasi wenye undugu: wanaongana wao kwa wao, katika muungano wenye msingi wa uislamu. Waumini wawe wa kike au wa kiume, wote ni wanatanzana wao kwa wao, wanasali pamoja, wanalipa Zakat na kumtii Allah na Mtume wake:

Binadamu wote kuanzia Adam hadi Hawa, Mwarabu hana uspesheli juu ya asiye Mwarabu, pia mweupe si muhimu kuliko mweusi. Jifunze kuwa kila mwislamu ni ndugu kwa mwislamu mwenzake (Koran 9:72).

Kwa hivyo wanamfwata Mtume na kutii mafunzo yake kama mteule wa Allah. Watu wa mataifa tofauti huishia kuunganika chini ya imani moja ya Kiislamu, kuunganika katika imani hii, waumini hao huwa na undugu baina yao. Katika kufanya hivyo watu huwa wameungana chini ya Mtume Mohammed. Watu hawa wanachukuliwa kama wale waliofaidika kutokana na Mtume kuomba kupunguzwa kwa sala nyingi ambazo zingekuwa mzigo mzito kwao. Kupunguzwa kwa sala hizo kwa waumini wa Kiislamu kuliashiria kukombolewa na mzigo ambao hawangeweza kutekeleza kila siku. Waumini walipewa sala tano ambazo ni kazi rahisi isiyowachosha.

Katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*, uhalisiajabu unaleta muungano, uelewano na undugu baina ya wanajamii. Jamii ya Fumo Liyongo ilikuwa imegagwanyika kabla ya kuzaliwa kwake. Waswahili walipitia changamoto tele ambazo zilisababisha uadui miongoni mwao. Baadhi ya changamoto hizi ni vita, mizozo ya kijamii, walichukuliwa utumwani huku wamefungwa kamba shingoni waliposafirishwa. Kwa wale waliolemewa kwa njaa, kiu na kushindwa kuendelea na

safari, walitupwa majini. Wanajamii wengine waliishi kwa woga wa kuvamiwa na majirani wenzao au wageni kutoka Uarabuni. Kwa ujumla jamii hii iliishi kwa mahangaiko na migagwanyiko chungu nzima. Kuzuka kwa Liyongo miongoni mwa wanajamii, walihisi kuwa nyingi ya shida zao zimepata suluhu. Liyongo alipozuka, changamoto hizi zilipungua maradufu. Waswahili waliungana chini ya uongozi wake na wakaishi kwa amani.

Kilichowaunganisha zaidi ni nyimbo zake ambazo walizipenda mno, umati wa watu ulikusanyika mara tu waliposikia kuwa Liyongo anaziimba. Kwa mfano alipokuwa ametiwa gerezani watu wengi wanatokea ili kusikiliza nyimbo zake za gungu:

Wute wakakutanika,
mahala pakatandikwa,
na uzuri wakaweka,
deuli na subahiya.

Wakatandika za zari,
na libasi za Hariri,
wakaimba mashairi,
ngoma na kusi pamoya (beti za 113 na 114).

5.4 Kuimarishwa kwa dini ya kiislamu.

Matukio ya kushangasha katika *Ukawafi wa Miiraji* yamejengwa ili kuimarisha imani ya waumini wa Kiislamu. Mtume anaonyeshwa adhabu mbalimbali ambazo watu wanapewa ili kulipia matendo yao maovu. Kwa mfano alionyehwa kundi la watu ambao ndimi zao zilikuwa zikikatwa kutokana na matendo yao maovu. Tukio hili na mengine ni kama onyo kali kwa watu wasitende maovu ya aina hiyo. Kwa hivyo imani ya dini yao inaimarika. Waislamu wana imani kuwa wanadamu wote wanaotenda kinyume na matakwa ya Allah wataadhibiwa vikali:

Kisha wakenenda wakaona watu dhamima,
Wakipondaponda vitwa vyao nyundo za chuma,
Jiburilu kamba: ni wazito was ala kwima,
Hawatoi zaka, mali yao Jehannama (ubeti wa 19).

Mtume anaongoza sala kila wakati alipoambiwa na malaika kufanya hivyo. Dua hii ya Mtume, pia huwa ni njia mojawapo ya kuimarisha imani ya Kiislamu. Aidha kwa mujibu wa Koran dua ni kigezo muhimu sana katika kuimarisha imani ya waumini:

Watumishi wangu wakiuliza maswali kunihusu, basi nitawasikiliza na kuwapa hitaji la moyo wao (Koran 2:186)

Allah anawatuma malaika ambao wanamjia Mtume, kwa uwezo alio nao Allah, malaika anapewa uwezo wa kumpasua, kumtakasa na kumshona Mtume. Utakaso huu ndio maandalizi ya safari ya Mtume kupanda hadi mbingu ya saba. Kupanda huku kunafanyika kwa haraka mno, hii ni kutokana na uwezo mkubwa alio nao Allah. Matukio haya ya ajabu yanaimarisha imani ya waumini wa kiislamu. Anayekumbana na tukio hili anakuwa na taswira ya Mungu kama mwenye nguvu anayewainua waliodunishwa hadi upeo wa juu kabisa hata kushinda malaika. Mtume alikuwa kiumbe kisicho nadhifu, anatakazwa hadi anatakazika kushinda malaika. Kwa hili muumini anakuwa na hamu ya kutakazwa na kuinuliwa hadi upeo wa mbingu ya juu alivyoinuliwa Mtume. Mtume anapojaribiwa kwa chakula, yeye hababaiki, alifanya uchaguzi mwafaka. Akachagua maziwa badala ya divai. Tendo hili linawamotisha wafuasi wa dini ya kiislamu kuwa wanafaa kufanya uchaguzi mwema mara tu wanapojaribiwa. Kwa Allah kuridhia ombi la Mtume na kupunguza sala ni tukio la kihalisiajabu ambalo linakuza imani ya muumini wa dini ya kiislamu. Muumini wa kweli atakuwa na tumaini la ombi lake kujibiwa naye Allah ikiwa atatii matakwa yake.

5.5 Kielelezo mfano cha kuigwa.

Inaaminika kuwa Korani tukufu imeandikwa kutokana na maono aliyofunuliwa Mtume Muhammed. Chittick na Murat (1994) *vision of Islam*, wanasema “Kuwa mwanadamu kamili ni kutekeleza matendo ya uungu alivyotenda Mtume.” Ni wazi kuwa maandishi yaliyomo, kwenye Koran yanatoa mwongozo wa maisha jinsi mwislamu alivyostahili kuishi. Aidha inamtaja Mtume kama kielelezo bora cha kuigwa. Katika *Ukawafi wa Miiraji*, uhalisiajabu umechangia pakubwa katika kukuza kielelezo mwafaka cha kidini ambacho waumini wa dini ya kiislamu wanastahili kuiga. Kwa mujibu wa utenzi wenyewe, Mtume Muhammed, alikubali kuwapokea malaika ambao walipasua kifua chake kisha wakamtakasa. Hatimaye aliitikia ujumbe wao. Bila kusita alijiandaa kwa haraka na kuanza safari usiku huo huo. Kutokana na utakaso Mtume alipokelewa na mitume wengine katika kila mbingu hadi mbingu zote saba. Mbali na mapokezi haya, Mtume alionyeshwa Jehannamu na watenda maovu wakilipia matendo yao. Hatimaye alipewa sala anazopelekea jamii yake. Kwa hili, Mtume alidhihirika kuwa mchaguliwa ambaye

alikubalika kwa matendo yake. Yeye ndiye Mtume wa kwanza, zaidi yake hapana mwingine. Alipojaribiwa, Mtume alifanya uchaguzi mwema. Muda wake mwingi aliuchukua katika maombi na kutii wito wa mola wake. Mtume Muhammed alitoa mwelekeo mwema wa kuigwa na wafuasi wa dini hii hasa kwa watu wote walio na hamu ya dini ya Kiislamu.

5.6 Historia ya jamii husika.

Kutokana na sifa za kiuhalisiajabu, tunatoa rai kuwa jamii husika hupata nafasi ya kuilewa historia yao. Ni kweli kuwa fasihi ni kioo cha jamii, tenzi zikiwa mojawapo ya fasihi, ni mtazamo wetu kuwa jamii ya Waswahili hasa Waislamu hunafasika katika kuilewa historia ya jamii zao kutokana na tenzi hizi. Kutokana na sifa za uhalisiajabu katika tenzi, wanajamii hupata kufahamu mafanikio, dhuluma, mahangaiko na mengine ambayo wahusika lengwa walikumbana nayo. Changamoto hizi huwakumba wahusika mbalimbali katika tendi au kazi yeyote ya kifasihi. Sifa za wahusika hawa huchangia pakubwa katika kuipatia jamii hali au historia yake jinsi ilivyo. Kwa mfano sifa za kiuhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*, zilitupelekea kuangazia miji ambayo wahusika katika tenzi hizi walizaliwa, walikulia, walilelewa, walitembelea au kupigania. Kwa mfano katika *Ukawafi wa Miiraji* Mtume Muhammed alitembelea miji kama vile Makkah, Bedar, Yathribu medina na mingine. Kwa waislamu kuilewa miji hii, huwa ni njia moja ya kuilewa historia ya dini ya kiislamu halikadhalika ya jamii yao. Katika kutaja miji hii, jamii ya Waislamu hupata nafasi ya kufahamu chimbuko la dini hasa ni wapi ilipoanzia ambacho ni kiungo muhimu cha historia ya jamii yao.

Katika kubambanua sifa za kiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji*, majina ya ukoo wa watu wa karibu na Mtume Mohammedi huchipuka. Majina ya watu kama Khadija, Abu Taleb, Ayesha, Hafsa, Zeinab, Safya, Abu Sopyan, Al Abbas ni majina muhimu katika kuilewa historia ya Waislamu. Majina ya mitume wengine kama vile Harun, Issa, Idris, Abraham, Yahya na Allah pia huchangia pakubwa katika kuimarisha historia ya jamii ya Waislamu. Jamii ya waislamu hujielewa hata zaidi kwa kuelewa ukoo uliozaa dini yao na hivyo kufahamu historia yao.

Katika kuangazia sifa za ajabu zinazomwandama Fumo Liyongo, tunapata kujua miji ambayo Liyongo aliitembelea. Katika utenzi kumetajwa miji kama vile Pate, Shaka, Ozi, miongoni mwa miji mingine. Aidha, tumelewa kuwa kulikuwa na milima na mito. Mto Tana ni mto mojawapo

ambamo Liyongo alienda mara kwa mara kuoga. Mbali na hayo, tunatajiwa majina ya vifaa mbalimbali kama vyungu, mafiga, mimea, miti na misitu katika mazingira alimokulia Fumo Liyongo. Vilevile, hali za maisha za majirani wake kama Wasanye na Wadahalo pia zimeangaziwa. *Utenzi wa Fumo Liyongo* ulidokeza kwamba waliishi mweituni wakila matunda mbalimbali kama makoma. Mbali na sifa za kihuhalisiajabu jamii yake hupata nafasi nzuri ya kuilewa historia yao. Ngoma ya *Gungu* alioicheza Liyongo ni kiungo muhimu katika historia ya Waswahili ambao wamekuwa wakiicheza hasa katika sherehe za harusi. Ngoma hii ya gungu ilichezwa saa za asubuhi wakati wa kuamkia siku ya kila mwaka.

SURA YA SITA

6.0 Mahitimisho

Katika sura hii, tumetoa mahitimisho ya utafiti wetu ambao ulishughulikia sifa za kiuhalisiajabu na umuhimu wake katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* na *Ukawafi wa Miiraji*. Tulifanya utafiti huu tukiongozwa na nadharia ya uhalisiajabu. Nadharia hii ilitufaa katika kuonyeha kuwa uhalisiajabu ni muhimu katika kuendeleza maudhui ya utawala katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* halikadhalika maudhui ya kidini katika *Ukawafi wa miiraji*.

Katika sura ya kwanza, tumeangazia mambo ya kimsingi yanayojenga utafiti wetu, tatizo la utafiti, sababu ya kuchagua mada, nadharia tete, upeo na mipaka, msingi wa nadharia, yaliyoandikwa kuhusu mada na njia za utafiti tulizotumia. Nadharia tete yetu ya utafiti huu ilikuwa sifa za kiuhalisiajabu katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* na *Ukawafi wa Miiraji*. Ya pili ilikuwa, matukio ya kiuhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*. Ya mwisho ilikuwa, umuhimu wa uhalisiajabu katika *Ukawafi wa Miiraji* na *Utendi wa Fumo Liyongo* katika kuuendeleza ushujaa/dini.

Katika sura ya pili, ya tatu ya nne na ya tano, tumezitathimini kwa undani nadharia tete hizi katika kuchanganua mada yetu. Katika sura ya pili tuliangazia historia ya tendi, historia ya Waswahili, usuli wa Mtume Muhammed alipozaliwa, alikolelewa, kuoa kwake, mapambano ya vita vya kidini na hatimaye Kisa cha Miraji kilichomo katika *Ukawafi wa Miiraji*. Pia tulihakiki kisa cha Fumo Liyongo jinsi kilivyo katika *Utenzi wa Fumo Liyongo*. Vile vile tulichanganua mazoea ya watunzi wa tenzi tukiegemea hasa *Utenzi wa Fumo Liyongo* na katika *Ukawafi wa Miiraji*. Tulitamatisha sura hii katika kuangazia dhamira ya mtunzi katika *Ukawafi wa Miiraji* na *Utenzi wa Fumo Liyongo*, ambapo tulibaini kuwa katika *Ukawafi wa Miiraji* dhamira kuu iliopo ni kuimarishwa kwa dini ya Kiislamu ilihali katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* ni ushujaa wa kijamii.

Katika sura ya tatu, tulichanganua sifa za wahusika na mandhari katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* na *Ukawafi wa Miiraji*. Katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* tulibaini kuwa Fumo Liyongo ndiye mhusika pekee mwenye sifa za kihuhaliajabu. Kwa misingi hiyo ilitubidi kuangazia sifa zake peke yake. Baadhi ya sifa zake ni: mnene ajabu, nguvu za sihiri, mpevu wa akili, hodari

katika vita, alikuwa mtunzi na mwimbaji wa tenzi. Aidha tuliangazia umuhimu wake katika utenzi wenyewe. Katika *Ukawafi wa Miiraji* tulichanganua sifa za wahusika wote, ambapo tuligundua kuwa utenzi huu una wahusika binadamu, wahusika wanyama na wahusika miungu. Katika kundi la wahusika binadamu, tuliwaangazia mitume ambao walipatikana katika kila mbingu. Kwa mfano katika mbingu ya kwanza, palikuwepo na Adamu, ya Pili wakapokelewa na Yahya na Isa, mbingu ya tatu wakamwona Yohana. Wakaendelea hadi mbingu ya tano ambapo walilakiwa na Idirisi, wakafika ya sita huko wakapokewa na Musa na hatimaye wakaingia mbingu ya saba ambapo walilakiwa na Abrahamu. Katika kundi la wahusika binadamu, tulichanganua sifa za Mke mwema, Mtume Muhammed, Watu waovu na mitume wa mbinguni. Katika kundi la wahusika miungu, tuliangazia sifa za Allah na malaika. Katika wahusika wanyama, tuliangazia sifa za buraki. Hatimaye, tuliangazia umuhimu wa kila kundi au aina ya wahusika.

Katika sura ya nne, tulishughulikia sifa za kiuhalisiajabu. Tulifanya hivyo kwa kubainisha matukio ya ajabu ambayo yanatisha na kushtusha. Baadhi ya matukio yanaogofya na kushangaza katika *Utenzi wa Fumo Liyongo* ni pale ambapo, mwandishi anasema kuwa mhusika Fumo Liyongo ni mnene kweli kweli, hadi Wagalla wanamafikia magotini. Liyongo aliweza kubeba vitu vingi ambavyo vingejaa nyumba na kutembea navyo kutoka Shaka hadi Pate kwa siku mbili tu. Inashangaza kuwa Liyongo anabeba vitu vingi kiasi ambacho haiwezekani mwanadamu wa kawaida kuvibeba na kutembea navyo kwa siku mbili hadi Pate. Liyongo anapuliza panda ya kwanza na ya pili hadi zinapasuka. Panda hizo zinatoa sauti ya kuogofya na kushangasha hadi umati wa watu unakimbia kuja kubaini hasa ni jambo gani limetokea. Ni jambo ya kushangasha kwa Liyongo kupuliza panda hadi kupasuka. Aidha anawashangasha wengi kwa kuwa na uwezo mkubwa wa kuweza kuwapiga wapiganaji zaidi ya mia moja katika vita na kuwashinda. Katika *Ukawafi wa Miiraji* kuna matukio ya kuogofya na kushangasha pia. Baadhi yao ni mjo wa malaika ambao walimjia Mtume Muhammed wakipitia paani bila kuelewa jinsi walivyoingia chumbani. Aidha malaika hao, walimwamsha Mtume, wakapasua kifua chake, wakakitakasa kisha wakamtia mhuri wa utume. Utenzi unadokeza kuwa, wanamsafirisha Mtume kwa mnyama wa ajabu anayeitwa Buraki. Wakiwa safarini Mtume anaonyeshwa matukio mbalimbali ya kuogofya na kushangaza. Mtume anaona watu waovu wakipiga vichwa vyao kwa nyundo, anaonyeshwa Jehanamu, anaendelea na safari ambapo anapokewa na mitume katika kila

mbingu. Hatimaye anafikia upeo wa juu ambapo anakutana na Allah uso kwa uso. Ni jambo la kushtusha na kuogofya kwa Mtume Kuonana na Mola wake ambaye anampa sala kwa ajili ya jamii yake.

Sifa nyingine ni kuvunjwa kwa mipaka ya mahali ambapo safari ya Mtume Muhammed inafanyika duniani na mbinguni. Mwandishi anasema kuwa Mtume aliamshwa alipokuwa amelala hadi mbingu ya saba ambapo alipokezwa sala na kurejeshwa aridhini. Tulionelea kuwa matukio yanayotajwa katika utenzi huu yanawezekana kuwa ya kifantasia kwa kuwa mtunzi hakuyashuhudia yeye mwenyewe, hivyo yawezekana pengine aliyawazia yaliyoandikwa katika *Ukawafi wa Miiraji*.

Sifa nyingine ya kiuhalisiajabu ni kuwawakati hausongi kwa sababu haieleweka muda ambao Mtume Muhammed alichukua katika mbingu ya kwanza, hadi ya saba na kurudi aridhini. Kuna wahusika ambao ni wa kiajabu kama vile Allah, mitume, malaika, Buraki, watu waovu na Mke mwema katika *Ukawafi wa Miiraji*.

Katika sura ya tano, tulibainisha umuhimu wa uhalisiajabu ambapo huwa na fahari kwa watuwa dini/wanajamii, hujenga historia ya jamii, huwa kitambulisho cha kidini/kijamii, huleta undugu, muungano na uzalendo. Uhalisiajabu huchangia pakubwa katika kujenga historia ya wanajamii. Tulionyesha kuwa uhalisiajabu huchangia katika kujenga kielelezo mfano cha kuigwa. Kwa ujumla utafiti huu umeangazia utafiti wa kiuhasisiajabu.

6.1Mapendekezo

Katika *Ukawafi wa Miiraji na Utenzi wa Fumo Liyongo* tumezichanganua sifa za kiuhalisiajabu na muhimu wa uhalisiajabu. Tumeonyesha namna ambavyo mandhari na matukio ya kushangasha yanachangia katika sifa za kiuhalisiajabu. Hata hivyo tumeangazia umuhimu wa uhalisiajabu katika kuendeleza maudhui ya kishujaa/kidini. Tunapendekeza kuwa watafiti wengine waangazie umuhimu wa uhalisiajabu katika kuendeleza fani na maudhui katika tenzi hizi.

6.2 MAREJELEO

Abedi, A. (1954). *Sheria za Kutunga Mashairi na Diwani ya Amri*. Nairobi: East African Literature Bureau.

Abdulaziz, M.H. (1979). *Muyaka 19th Century Swahili Popular Poetry*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.

Allen, J.W.T. (1971). *Tendi: Six examples of a Swahili Classical verse form with Translations and Notes* : London. Heinemann.

Breton, A. (1969). *Manifestoes of Surrealism*. London: University of Michigan Press.

Chittick, N. (1984). *Manda Excavations at an Island on the Kenyan Coast*. Nairobi: B.I.E.A.

Chittick, W.C., na Mulat, S. (1994) *Vision of Islam*. New York : Paragon House

Culler, J. (1975). *Structuralist Poetics*. London: Routledge and Kegan Paul.

Gibbe, A. G. (1990). “Ufumbaji katika Ushairi wa Kiswahili”, katika Gibbe, A. G. (Mh.) *Jarida la Kiswahili*, Juzuu 1. uk. 5.

Gichamba, J.M (2005). “Sifa za mashujaa na umuhimu wao kwa jamii zao: Ulinganishi wa Fumo Liyongo na Shaka Zulu.” Chuo Kikuu Cha Nairobi. Haijachapishwa.

Harries, L. (1962). *Swahili Poetry*. London: Oxford University Press.

Hichens, W. (1972). *Al –Inkishafi S.A Nasir*. Nairobi: Oxford University Press.

Holman, C.H. (1960). *A Handbook to Literature*. New York: Odyssey Press Inc.

- Hussein, E. (1971). *Mashetani*. Dar es Salaam: Oxford University Press.
- Knappert, J. (1979). *Four Centuries of Swahili Verse*. London: Heinemann Ltd.
- Knappert, J. (1967). *Traditional Swahili Poetry” An investigation into the concept of East African Islam as reflected in the Utenzi Literature*. Leiden: E.J. Brill.
- Miehe, G.N., n.k. (2004). *Liongo Songs: Poems Attributed To Fumo Liyongo*. Koln: Grudiger Koppe Verlag.
- Magaju, J. (2004). *Uhalisiajabu katika ya Riwaya ya Babu Alipofufuka* (2001) ya S.A Mohamed na *Bina-Adamu!* (2002) ya K.W Wamitila. Tasnifu ya M.A Chuo Kikuu cha Kenyatta. (Haijachapishwa).
- Mbatia, M. (2002). *Kamusi ya Fasihi*. Nairobi: Standard Textbooks.
- Mberia, K. (2001). *KifoKisimani*. Nairobi: Marimba Publishers.
- Mdee, J. S., n.k. (2009). *Kamusi Kamili ya Kiswahili*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Mdee, J. S. (2011). *Kamusi ya karne ya 21*. Nairobi: Longhorn Publishers.
- Mohammed, A. S. (1995). *Kunga za Nathari ya Kiswahili: Tamthilia, Riwaya na Hadithi fupi*: Nairobi: East African Educational Publishers.
- Muhammad, K. (1913). *Utenzi wa Fumoliyongo*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House Ltd.
- Mulokozi, M.M. (1999). *Tenzi Tatu za Kale*. Dar es salaam: TUKI.

Murray, P. (1978). *Literary Criticism*. Harlow Essex: Longman Group.

Mwangi. J. W. (2013) *Uhalisia na uhalisiajabu katika riwaya mpya: Babu alipofufuka* (2001) ya A. M. Said na *Watu wa Gehenna* (2012) ya T.Olali. Tansnifu ya M.A Chuo kikuu cha Nairobi. (Haijachapishwa)

Njogu, K. na Chimera, K. (1999). *Ufundishaji wa fasihi: Nadharia na mbinu*. Nairobi: JKF.

Njogu, K & Wafula, R.M. (2007). *Nadharia za uhakiki wa Fasihi*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.

Roh, F. (1968). *German Art in the 20th Century*. Greenwich, Connecticut: New York Graphic Society Ltd.

Scott, A. F. (1983). *Current Literary Terms: A Concise Dictionary*, London: Macmillan.

Sheikh, A. S. na Al Farsy (1984). *Qurani Takatifu*. Nairobi: The Islamic Foundation Publication. Chapa ya nne.

Steere, E. (1870). *Swahili Tales as Told by the Natives of Zanzibar*: London: Macmillan.

TUKI (2004). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu* (Toleo la pili). Nairobi: Oxford University press.

United Bible Societies (1952). *Bibilia*. Nairobi: Scripture Union.

Vutagwa, L. F. (2013). *Sifa za kiuhalisiajabu na umuhimu wake katika Utenzi wa Fatuma*. (1940) wa M.K. Dammann. Tasnifu ya M.A Chuo kikuu cha Nairobi. (Haijachapishwa).

Wafula, R.M (1999). *Uhakiki wa Tamthilia: Historia na Maendeleo yake*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.

Wales, K. (2001). *A Dictionary of Stylisicts: Toleo la Pili*. Harlow: Pearson Education.

Walibora, K. (2010). *Uhalisia na Uhalisiamazingaombwe: Mshabaha kati ya Dunia Yao na The Tin Drum*. 17(2010): 143-157.

Wamitila, K. W. (2002). *Uhakiki wa Fasihi Msingi na Vipengele vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers.

Wamitila, K.W. (2003). *Kichocheo cha fasihi: Similizi na Andishi*. Nairobi: Focus Books.

Zamora, P. L. na Faris, B.W. (1995). *Magical Realism Theory: History Community*, London: Duke University Press.

Http / google (2005). Al Islam.Org/Kiswahili Vitabu: Usahihi wa Historia ya Uislamu na Waislamu. Haujachapishwa.

Http / google (2013). The Classic Literary Hero, Mswada ambao haujachapishwa.

